

ASUNTOVELKA – ALISTAMISEN VAI VAPAUDEN TEKNIikka?

1800-luvulta alkaen asuntopolitiikalla on ollut ratkaiseva rooli kapitalististen yhteiskuntien työvoimapolitiikassa, siis yrityksissä taata oikeanlaisen ja motivoituneen työvoiman saatavuus. Asuntopolitiikka on nähty keinona ratkaista ”työväenkySYMYS”. Kun työväenliike vahvistui 1800-luvun loppupuolella ja lisääntyvät lakot sekä kapinat uhkasivat yhteiskuntarauhaa, yksi ensimmäisistä keinoista rauhoittaa työväenluokkaa oli asuinolojen parantaminen. Asuntopolitiikka ja yhdyskuntasuunnittelu oli myös ensimmäinen alue, jolla kapitalistisen talouden valtiollinen sääntely kehittyi (Tafari & Dal Co 1976: 48). Ne olivat siis ensimmäisiä luokkatasapainon ylläpitämisen poliittisia tekniikoita.

Vielä perustavammalla tasolla asuntopolitiikalla on ollut keskeinen rooli modernin valtion synnyssä ja sen biopolitiikan tunkeutumisessa yhä syvemmälle arkipäiväiseen elämään. Jos tiet, sillat, kanavat ja rautatiet ohjasivat ja määrittivät uudelleen ihmisten liikkumista valtion alueella, asuntopolitiikan ja yhdyskuntasuunnittelun kautta voitiin järjestää uudelleen jokapäiväisen elämän tiloja. Näin asuntopolitiikalla oli keskeinen merkitys työvoiman tuottamisessa, ruumiiden ja aivojen koulumisessa niin, että ihmiset käyttävät elämänsä ajan tehokkaasti, eivät haaskaa ruumiinsa voimia siveettömään elämään ja ovat valmiita alistumaan työhön pääoman palveluksessa. Kuten Karl Marx *Pääoman* 24. luvussa sekä myöhemmin Michel Foucault ku-

vaavat (ks. Foucault 2010/1977–78, Foucault 2013/1972–73), pääoma ei löydä työvoimaa luonnosta, vaan työvoiman tuottaminen on pitkälinen historiallinen prosessi, joka vaatii monenlaisia vallan tekniikoita. Asuntopolitiikka on aina ollut olennainen osa tätä ”ruumiiden hygienian” prosessia.

Alusta alkaen erityisen keskeisenä asuntopolitiikan keinona pidettiin työläisten asunon omistamisen lisäämistä ja asuntolainojen myöntämisen helpottamista. Erään philadelphialaisen liikemiehen kerrotaan sanoneen jo 1800-luvun puolivälissä, että suuret työnantajat, kuten Pennsylvania Railroad, saattoivat harjoittaa liiketoimintaansa rauhassa, pelkäämättä lakkoja tai kapinoita, koska sen työntekijät ”elävät Philadelphiassa ja omistavat kotinsa, eikä heillä siksi ole varaa lakkoilla”. (sit. Jackson 1985: 51). Asuntolainojen vaikutukset tiedostettiin myös työväenliikkeen piirissä. Kirjoituksessaan ”Asuntokysymyksestä” Friedrich Engels valitti, että tehtailijat yrittivät saada työläiset ottamaan asuntolainoja, jotka sitoivat heidät loppuiäkseen tehtaaseen ja rajoittivat heidän itsenäisyyttään (Engels 1979/1872). Keskeistä oli tietenkin vähentää työntekijän liikkuvuutta: kun omaan kotiin oli investoitu niin rahaa kuin tunteita, ei siitä kovin helposti lähdetty etsimään parempia työ- ja elinoloja.

Toisaalta omistusasumisessa ja asuntopolitiikassa on ollut kyse myös palkkatyöläisten halusta itsenäisyyteen, halusta muuttua

pienomistajiksi, päästä pois vuokranantajien armoilta ja myös saavuttaa varallisuutta, koska kapitalistisessa yhteiskunnassa varallisuus merkitsee oman elämän hallintaa, mahdollisuutta vaikuttaa omaan asemaansa elämässä ja työmarkkinoilla. Vaikka lainan ottaminen rajoitti elämän mahdollisuuksia ja on saattanut eri vuosikymmeninä eri tavoin johtaa velkavankeuteen, sen ottamisen motiivina on (toki taloudellisten kannustimien ohella) toiminut myös itsenäisyyden halu, hieman samalla tavoin Amerikkaan muuttaneiden tai itärannikon kaupungeista länteen kohti vapaata maata lähteneiden siirtolaisten kohdalla, jotka joutuivat usein ottamaan velkaa tai jopa sitomaan itsensä määräaikaiseen orjuuteen (ns. *indentured labour*) voidakseen rahoittaa matkansa ”kohti vapautta” (ks. Boutang 1999). Kyse ei siis ole yksisuuntaisesta prosessista, jossa poliittikkatoimet tai pankit ohjaisivat työläisten haluja vaan moniulotteisesta kamppailujen kentästä.

Tarkoitukseni on tutkia, millä tavoin asuntolaina on toiminut eräänlaisena riisteyskohtana tai polttopisteenä elävän työn ja pääoman välisessä konfliktissa: yhtäältä työvoiman saatavuuden takaamisen, mutta toisaalta työläisen itsenäisyyden ja työmarkkinoilta pakenemisen mahdollisuuksien välineenä. En siis tarkastele niinkään asuntopolitiikkaa yleisesti vaan nimenomaan asuntolainoitusta ja omistusasumista työvoiman tuottamiseen liittyvien konfliktien näkökulmasta. Asumisjärjestelmää ja asuntopolitiikkaa ei tässä lähestytä asuntohyödykkeiden kierron näkökulmasta, eikä esimerkiksi David Harveyn ja hänen marxilaisten seuraajien tavoin ”sekundaarisena kiertona”, joka tarjoaa investointikohteita pääomalle silloin, kun teollisesta tuotannosta ei löydy tarpeeksi tuottavia kohteita investoinneille. Sen sijaan tarkastelen asumisjärjestelmää ja asuntopolitiikkaa pääoman ja työvoiman välisen vaihdon edellytysten tuottamisena, subjektiivisuuksien tuottajana, tietäntyyppisen työläisen ja tämän mentaliteetin tuottamisena.

Omistusasumista suosiva asuntopolitiikka ja asuntolaina ovat vallan tekniikoita, joiden tarkoituksena on taata työvoiman saatavuus ja saada työvoimasta irti sellaisia ominaisuuksia, joita kapitalismi tiettyssä historiallisessa muodossaan tarvitsee.

Monilla tehtailijoilla, tunnetuimpana tietenkin Henry Ford, oli 1900-luvun alussa varsin selkeä ja usein ääneen lausuttu ajatus: työläisille voidaan tarjota lainaa, jolla voi ostaa oman asunnon (ja auton), sekä hieman korkeampia palkkoja lainan takaisinmaksamista varten. Vastineeksi työläisten oli elettävä nuhteettomasti: palkankorotuksia, työsuhdeasuntoja ja lainoja myönnettiin vain naimisissa oleville työntekijöille. Itsenäisyyden ja oman omaisuuden, tulevaisuuden turvan vastineeksi vaadittiin siis usein hyvin suoraan nuhteetonta elämää, ruumiin koulumista alistumaan. Vähitellen järjestelmä yleistyi yhteiskunnalliselle tasolle, kun valtiot ryhtyivät järjestelmällisesti tukemaan omistusasumista. Niin sanotun fordismen kaudella toisen maailmansodan jälkeen omistusasuminen yleistyi merkittävästi niin Yhdysvalloissa, useimmissa Länsi-Euroopan maissa kuin Suomessa. Fordismen kriisin jälkeen, 1980-luvulta alkaen omistusasumisen tukeminen taas pikemminkin kiihtyi entisestään, ja asuntoluototuksella ja asuntoluotoista muodostetuilla johdannaisilla olikin tunnetusti keskeinen rooli 2000-luvun alun talouskasvun luomisessa sekä edelleen käynnissä olevan talouskriisin kehkeytymisessä.

Miten asuntolaina ja omistusasumista suosiva politiikka työvoiman hallinnan tekniikoina sitten ovat muuttuneet fordismen kriisin jälkeen? Jos fordismissa omistusasunto toimi pääoman ja valtion näkökulmasta keino sitoa työntekijä tiettyyn työpaikkaan ja toissijaisesti tarjota hänelle mahdollisuus kerätä varallisuutta (asunto muodosti siis osan ”epäsuorasta palkasta”), 1980-luvulta alkaen asunnon arvonnoususta muodostuva varallisuus ja tulo ovat pikemminkin alkaneet korvata palkkatuloa työntekijöiden tulonmuodostuksessa ja samalla efektiivisen kysynnän

TUULA NÄRHINEN: *ELÄINTEN JÄLJILLÄ*. 2005, YKSITYISKOHTIA TEOKSESTA:
MYYRIEN JA HYÖNTEISTEN JÄLKIÄ NOETUILLA LASILEVYILLÄ.

luomisessa yhteiskunnallisella tasolla. Samalla asuntolainan tarkoitus ei enää niinkään ole sitoa työntekijää yksittäiseen teolliseen työpaikkaan vaan yleisesti ottaen sitoa hänet finanssivetoisen kapitalismin kohtaloon, muokata hänen subjektiivisuuttaan ja pyrkiä tekemään hänestä omien omistustensa arvoa maksimoimaan pyrkivä ”oman itsensä kapitalisti”.

FINANSSIVETOISTUMINEN YLHÄÄLTÄ

JA ALHAALTA PÄIN

1970-luvun lopulta alkaen finanssipääomas- ta on tullut uusi pääoman poliittinen muoto, siis muoto, jossa kapitalistit järjestäytyvät luokaksi ja muodostavat kollektiivisen käsityksen siitä, mitä pidetään pääoman yleisenä etuna. Leo Panitsch ja Sam Gindin kuvaavat, miten 1970-luvun puolivälissä ja sen jälkeen, voiton suhdeluvun pudottua ja työvoiman kansantulo-osuuden kasvetta voimakkaasti Yhdysvalloissa myös teollisen pääoman edustajat tulivat siihen tulokseen, että finanssivetoistuminen on ainoa keino pelastaa pääoman yhteiskunnallinen ylivalta (Panitsch & Gindin 2012: 163–). Toisin sanoen vaikka monet teollisuuskapitalistit olivat siihen asti puoltaneet rahoitusalan sääntelyä saadakseen luottoa matalalla korolla, he kääntyivät nyt kannattamaan sääntelyn purkamista, koska näkivät sen keinona helpottaa tuotannon ulkoistamista matalapalkkamaihin sekä konfliktien ”ulkoistamista” tehtaasta. Finanssimarkkinoiden vapauttaminen ja uusien rahoitusinstrumenttien kehittäminen olivat siis pääoman näkökulmasta keinoja päästä ”kohottautumaan ylös” tehtaan, suljetun tuotantolaitoksen sisällä liian ankariksi käyneistä kamppailuista. Toiseksi Yhdysvalloissa 1970-luvun hallitukset suosivat finanssivetoistumista, koska saattoivat näin ”ulkoistaa” vastuunsa julkisten menojen leikkauksista finanssimarkkinoille, kuten Gre-

ta Krippner on tarkasti kuvannut (Krippner 2011). Virsihän on tuttu edelleen: menoja on pakko leikata, koska ”markkinat” vaativat...

Finanssivetoistumisen prosessi ei kuitenkaan ollut pelkkä ”pääoman vallankumous”, vallankumous ylhäältä päin. Ensinnäkin se syntyy selkeänä vastauksena kiihtyneisiin työläistaisteluihin, palkankorotusvaatimuksiin ja julkisten menojen kasvuun. New Yorkin osavaltion talouskriisi vuonna 1975 toimii eräänlaisena lähtölaukauksena tälle prosessille, mutta sen välittömänä motiivina oli nimenomaan julkisten menojen nousu, joka johtui pitkälti työttömien taisteluista sosiaaliturvan saamiseksi (O’Connor 1973, Fox Piven & Cloward 1971, Marazzi 2006). Toiseksi amerikkalainen ”keskiluokka” vaati oikeutta vauraustua myös muuten kuin pelkästään palkkatyön kautta: finanssialan sääntelyn purkamisen äänekkäimpiin vaatijoihin kuului niin sanottu kuluttajaliike, jonka keulahahmona toimi Ralph Nader ja joka vaati sääntelyn purkamista sen vuoksi, että keskiluokkaiset tallettajat voisivat saada liikepankkiteileillä oleville säästöilleen korkeampaa korkoa (ks. Krippner 2011). Fordismin aikana, ja ennen kaikkea sen kriisin myötä 1970-luvulla, inflaatio oli ollut erittäin korkea, ja inflaatio eli hintojen jatkuva kohottaminen toimi keinona, jonka avulla pääoma saattoi ”ottaa takaisin” kiertokulun alueella sen minkä oli menettänyt tuotannon alueella kohoavien palkkojen myötä. Pankkitalletukset eivät siksi säilyttäneet arvoaan, minkä vuoksi asunnon ostamisesta lainalla, jonka arvoa inflaatio ”söi”, tuli palkansaajille varsin rationaalista.

Asunnon omistaminen on läpi kapitalismin historian ollut myös työläisten haave siksi, että se mahdollistaa riippumattomuuden vuokranantajista, mutta samalla sen on toivottu tuovan taloudellista varmuutta varallisuuden muodossa ja sen kautta itsenäisyyttä tai vapauden marginaaleja suhteessa työmarkkinoihin. Esimerkiksi 1900-luvun alussa sosiaalivakuutusjärjestelmää luotaessa monet työväenyhdistykset aluksi vastustivat sitä, koska ajattelivat, että sosiaalivakuutus-

maksut sitovat palkkatyöhön ja vievät pois mahdollisuuden kerätä varallisuutta asunnon ostamiseen tai oman yrityksen perustamiseen. Asuntonsa arvon noustessa vaurastuva työläinen voi myös toivoa pääsevänsä sen ansiosta pois ”oravanpyörästä”. Esimerkiksi pörssisijoituksilla on ollut monella tapaa sama funktio, kuten Martin Scorsesen elokuva *The Wolf of Wall Street* kuvaa. Asuntolainasta on tullut keskeinen työvoiman hallinnan tekniikka sekä keskeinen osa fordismien jälkeistä raharegimiä siksi, että juuri asuntolainoituksessa ovat olennaisella tavalla risteytyneet ja kristallisoituneet sekä työläisten että pääoman halut ja pyrkimykset.

Jos finanssivetoistuminen tiettyssä mielessä oli pääoman ”vallankumous ylhäältä päin”, se tapahtui vastauksena vallankumoukseen alhaalta päin. Asuntolainoituksella on nähdäkseni ollut finanssivetoistumisen prosessissa keskeinen merkitys makro- ja mikrotasojen keskeisenä risteymäkohtana, ja siksi sen muutosten tarkastelu on olennaista ylipäätään nykkykapitalismin ymmärtämiseksi pääoman ja työvoiman välisen valtasuhteen näkökulmasta.

Nykykapitalismissa keskeisiä lisäarvon tuotannon ja taloudellisen kasvun lähteitä ovat hoiva, tietokyvyt, ylipäätään työvoiman ruumiiseen ja aivoihin kerrostuneet yleiset eikä erityiset tuotannontekijät. Palkkatyö teollisessa muodossaan on ajautunut kriisiin nimenomaan työvoiman hallinnan, tiettyjen potentiaalien työntekijästä irrottamisen välineenä. Hoivatyössä tai tietotyössä ei riitä, että työntekijä raahautuu aamulla työpaikalle ja ”tekee sen mitä käsketään”. Hänet on saatava sitoutumaan aidosti yritykseen, ”antamaan kaikkensa”, laittamaan itsensä likoon, samaan aikaan toteutettava itseään, mutta myös kannettava osa yrityksen riskeistä ailahtelevassa globaalissa markkinatilanteessa. Fordistinen tuottavuushyötyjen jakamiseen perustuva palkkausjärjestelmä on kadonnut, ja syynä on myös se, että palkan ei enää katsota olevan riittävä keino saada työntekijän ruumiista ja aivoista irti niitä potentiaaleja, joiden käyttö

on lisäarvon tuotannon kannalta olennaista. Niinpä työvoiman hallinnassa ovat saaneet aivan uuden merkityksen sellaiset vallan tekniikat, jotka pyrkivät tekemään työläisestä ”oman itsensä yrittäjän”. Hänen olisi huolehdittava itse oman työkykynsä uusintamisesta ja kehittämisestä ja pyrittävä maksimoimaan tuottoa tälle inhimilliselle pääomalle tai ”ihmispääomalle”. Yritteliääksi tekemään pyrkivät vallan tekniikat ovatkin yleisesti ”uusliberaliksi” kutsutun poliittisen projektin ydin (ks. Dardot & Laval 2009, Foucault 2004/1979). Uusliberaaleille, kuten saksalaisille ordoliberaaleille, kilpailu ja markkinat eivät millään tavoin olleet luonnollisia prosesseja, ”ihmisen luonnossa”, vaan niiden edellytysten tuottamiseksi vaadittiin aktiivista yhteiskuntapolitiikkaa, ankaraa puuttumista taloudellisen kanssakäymisen ehtoihin.

Uusliberalismi ei siis ole pelkkä ”talousoppi” vaan subjektiivisuuksien tuottamisen käytäntöjen joukko. Useimmat tähänastisista uusliberalismin tarkasteluista, kaikkein terävimpiä kuten Pierre Dardotin ja Christian Lavalin kirja *La nouvelle raison du monde* myöten, ovat keskittyneet kuitenkin puhtaasti diskursiivisten vallan tekniikoiden, teorioiden ja puheen muotojen analyysiin. Näillä semioottisilla prosesseilla on toki olennainen merkityksensä myös asumisjärjestelmässä, mutta nähdäkseni asumiseen liittyviä vallan tekniikoita ei voida tutkia pelkästään diskursiivisina tai kielellisinä muodostelmina. Jotta ihmisestä voidaan tehdä kaikilla elämän alueilla pääomalleen tuottoa etsivä ”yrittäjä”, tarvitaan myös laajaa joukkoa erilaisia materiaalisia, ei-kielellisiä tai ei-diskursiivisiä vallan tekniikoita, jotka muokkaavat jokapäiväisen elämän edellytyksiä sillä tavoin, että yrittäjämainen toiminta tulee ainoaksi rationaaliseksi tai mahdolliseksi tavaksi toimia. Esimerkiksi koulutuksen maksullisuutta perustellaan yleensä tästä näkökulmasta. Eläkerahastojen ohella asuntopolitiikka, joka suosii omistusasumista ja lainanottoa, on ollut nähdäkseni kaikkein keskeisimpiä uusliberaalin yrittäjä-

subjektin tuottamisen alueita. Uusliberaalin yrittäjäsubjektin tuottamiseen tarvitaan siis ohjaamista ja pakottamista, elämän mahdollisuuksien rajoittamista markkinoiden ulkopuolella, ja siinä asuntopolitiikalla, rakentamisella ja kaavoituksella on ollut tärkeä rooli.

Lisäksi rahalla ja rahajärjestelmän muutoksilla on ollut yrittäjäsubjektin tuottamisessa keskeinen rooli. Usein raha ymmärretään ainoastaan neutraalina taloudellisten suureiden tai prosessien ilmauksena tai ”käännökseenä” jolla ei ole varsinaista itsenäistä merkitystä talouden toiminnassa tai tuotannon järjestämisessä. Kapitalistisessa taloudessa raha on kuitenkin perustava yhteiskunnallinen suhde, joka asettaa tuottajat suhteisiin keskenään. Raha on valtaa, komentoa, ja jo itse rahan luomisen mekanismit luovat olennaisia hierarkioita eri ryhmien välille sen mukaan, millä tavoin kyseisillä ryhmillä on mahdollisuus saada rahaa (ks. Aglietta & Orléan 2002, Graziani 2003). Säätelemällä sitä, millä ehdoin ja keinoin kukin voi saada rahaa, voidaan vaikuttaa hänen yleisiin elämän mahdollisuuksiinsa. 1900-luvun kapitalistisissa yhteiskunnissa työläiset ovat saaneet rahaa ennen kaikkea palkkatulon sekä asunnon ostamista varten myönnetyn lainan kautta. Näiden rahan pääsyn muotojen keskinäiset suhteet ovat kuitenkin vaihtuneet tietyllä tavoin siirryttäessä fordismista postfordismiin.

Fordismi oli noin vuosina 1945–75 eri OECD-maissa vallinnut kapitalistisen talouden regulaatiomuoto, jossa lisäarvon tuotannon kannalta keskeisessä roolissa olivat tiettyjen teollisuusmaiden suuret tehtaat, yrityksen organisaatorakenne oli lineaarisen hierarkkinen, (kansallis)valtio säätelöi taloutta makrotasolla ja efektiivisen kysynnän kasvavan teollisuuden tuotteille takasi tuottavuushyötyjen ainakin osittainen jakaminen suurten tehtaiden työntekijöille palkan kautta (ks. Aglietta 1997). Fordismin aikana omistusasuminen muodosti osan fordistiselle regulaatiomuodolle ominaista ”yhteiskuntasopimusta”, kompromissia teollisen työvoiman ja pääoman välillä,

ja asunnon omistaminen todella toimi erityisesti valkoisten miesten muodostamalle teolliselle työväenluokalle merkittävänä keinona kasvattaa varallisuutta sekä alentaa asumisen todellisia kustannuksia (vaikka ei välttämättä hetkellisiä asumismenoja nuorena). Christer Bengsin mukaan nimenomaan asunnon omistaminen on 1900-luvun aikana alentanut varallisuuseroja OECD-maissa ja on huomionarvoista, että niissä maissa, joissa varsinaista omistusasumista tukevaa politiikkaa ei ole harjoitettu, varallisuuserot ovat muita maita suurempia. Bengs tarkastelee erityisesti Ruotsia, jossa tuloerot kuuluvat maailman pienimpiin, mutta varallisuuserot suurimpiin juuri sen vuoksi, että Ruotsissa ei ole olemassa kerrostaloasuntojen omistamisen järjestelmää eikä asuntolainoja perinteisesti ole lainkaan lyhennetty (Bengs 2015).

Fordismissa rahajärjestelmä oli varsin tarkasti valtion kontrollissa keskuspankin kautta, ja inflaatiota, hintojen nostamista käytettiin usein keinona, jonka avulla pääoma saattoi saada kierron alueella takaisin sen, minkä se oli ”menettänyt” tuotannon piirissä kohoavien palkkojen myötä (Rowthorn 1977, Hirsch & Goldthorpe 1978). Inflaatio oli siis fordismin aikana suhteellisen korkea, ja omistusasumisen merkitys kasvoi, koska asunnon ostaminen velaksi toimi tavallaan takeena sille, että työntekijöiden varallisuus ei supistunut niin pahasti inflaation myötä. Asunto oli pankkitiliä ”turvallisempi sijoituskohte”, minkä vuoksi työntekijöiden kannalta oli rationaalista ottaa asuntolainaa. Kuten todettu, siten omistusasumisella oli keskeinen varallisuuseroja supistava vaikutus. Sen lisäksi, että omistusasuminen satoi työntekijän tietylle paikkakunnalle ja tiettyyn työsuhteeseen, jotta hän kykenisi maksamaan lainansa takaisin, asuntovelka toimi eräänlaisena kannustimena hyväksyä fordismin raharegiimi, jossa teollisuusyritykset jatkuvasti nostivat hintoja kohoottaakseen voittojaan palkkojen noususta huolimatta ja valtion keskuspankit rahoittivat tätä inflaatiopolitiikkaa. Asuntovelalliselle

TUULA NÄRHINEN: ELÄINKAMERAT. 2002–03, NEULANREIKÄKAMERA-INSTALLAATIO:
OSA KÄRPÄSKAMERA, YKSITYISKOHTIA TEOKSESTA.

inflaatiosta oli nimittäin hyötyäkin, koska se ”söi” velan arvoa.

Fordistinen rahajärjestelmä perustui palkkatyöhön ja teollisiin investointeihin: palkkatyösuhteen laajentaminen toimi pankkien liikkeellelaskeman luottorahan yhteiskunnallisena vakuutena. Pankit myönsivät luottoa eli loivat rahaa ensisijaisesti teollisia investointeja ja teollisten työntekijöiden palkkaamista varten (ks. Schmitt 1966). Keskuspankit vahvistivat liikepankkien luoman luottorahan yhteiskunnallisen pätevyuden juuri silloin, kun luototuksen katsottiin olevan sopivalla tasolla palkkatyöjärjestelmän laajentamisen kannalta. Kuten sanottu, inflaatio taas toimi pääoman keinona pitää yllä voittojaan ja oli ilmaus tietystä suhteesta teollisen työvoiman ja pääoman välillä. 1970-luvun kuluessa inflaatio kuitenkin kiihtyi palkkavaatimusten kasvun seurauksena, mikä johti eräänlaiseen palkka-rahaman yhteiskunnallisen luotettavuuden kriisiin: myöskään palkansaajat eivät voineet luottaa säästöjensä arvon säilyvän, jos ne olivat pankkitilillä rahan muodossa. André Orlean kuvaa, miten juuri rahan luotettavuuden kriisi johtaa siihen, että markkinatoimijat alkavat tavoitella likviditeettiä jostain muualta, spekulatiivisista sijoituksista finanssimarkkinoille, tai tässä tapauksessa asuntoihin (Orléan 1988). Fordistisen palkka-rahaman kriisin (eli 1970-luvun hyperinflaation) myötä asunnosta sijoituskohteena tuli tällainen yleinen likviditeetin halun kohde. Uusliberaalit hallitukset saattoivat hyödyntää tilannetta ja käyttää sitä hyväkseen palkkakehityksen pysäyttämiseksi. Nyt itse asunnosta tuli varallisuuden muodostamisen väline ja sen hintakehityksen vaalimisesta kunnan kansalaisen tärkein huolenaihe. Asunnonostajat ovat olleet valmiita maksamaan asunnoista korkeitakin hintoja ja ottamaan suuria lainoja, koska ovat uskoneet asuntojen hintojen edelleen nousevan. Asuntoja ei siis ole ostettu pelkästään asumiskäyttötärvoon vaan asunnon myyntiarvon ja likviditeetin vuoksi.

Thatcherin ja Reaganin uusliberaalin käänteen tarkoituksena oli tehdä työläis-

tä ”omistavaa luokkaa” sen ansiosta, että he voisivat omistaa oman asuntonsa. Samalla heidän voitaisiin odottaa kantavan vastuuta kansantalouden kilpailukyvystä eli pääoman tuottavuudesta. Yksi keskeinen tavoite oli, että näin asunnonomistajat saataisiin asettumaan julkisten menojen leikkausten kannalle, koska monetaristinen oppi väitti, että julkisten menojen kasvu ja valtion velkaantuminen johtaisivat yleiseen korkotason nousuun (kun julkinen velka ”kilpailisi” yksityisen kanssa säästöistä) ja näin ollen asuntovelallisen kannalta olisi rationaalista vastustaa julkisten menojen kasvattamista. Korkotason nousu taas ei ole haitallista pelkästään asuntovelallisten kannalta vaan myös niiden asunnonomistajien, jotka ovat jo maksaneet lainansa, koska merkittävä osa asuntomarkkinoiden kysynnästä perustuu velkaan ja siten korkotason lasku merkitsee asuntomarkkinoiden kuumenemista kysynnän kasvaessa, korkotason nousu taas asuntojen kysynnän vähenemistä. Koska asuntomarkkinoilla sijoittajat eivät tavoittele pelkästään käyttöarvoja vaan myös myöhemmästä jälleenmyynnistä tulevia voittoja, markkinat ovat itsereferentiaalisia (Orléan 2011), ja tällöin itse asiassa pelkästään se, että markkinoiden toimijat uskovat korkotason laskun nostavan hintoja ja nousun laskevan hintoja, riittää takaamaan, että korkotason muutoksilla on oletettu vaikutus.

Omistusasumisen avulla pyrittiin siis hajottamaan solidaarisuus asuntonsa omistavien pienituloisten tai keskituloisten työntekijöiden ja työttömien tai esimerkiksi erilaisten asumistukien saajien kesken. Lisäksi asuntopolitiikalla on ollut tärkeä merkitys uuden raharegiimin ja rahapolitiikan hyväksyttävyyden rakentamisessa. Jos vielä fordismin aikana inflaatiota ”käytettiin” välineenä kompensoida palkkojen nousua kierron alueella, 1980-luvun alusta lähtien rahapolitiikka on toiminut pikemminkin inflaation ja samalla käytännössä palkkojen matalalla pitämisen välineenä (ks. Galbraith, Giovannioni & Russo 2007). Uutta rahapolitiikkaa perusteltiin pitkälti yksityisten

eläkesäästöjen arvon ylläpitämisellä, ja sen tarkoituksena oli asettaa työntekijän tulevaisuus vastakkain hänen nykyisyytensä kanssa: eläkerahaston kautta yritysten osakkeita omistavana sijoittajana amerikkalaisen pienituloisen on ”järkevää” polkea omia työehtojaan työntekijänä, jotta hänen osakesijoitustensa arvo kasvaisi (Marazzi 2006).

Omistusasuminen on kuitenkin ollut vielä yksityisiä eläkerahastoja merkittävämpi kotitalouksien varallisuuden muodostamisen väline, jolla on ollut vastaava subjektiivinen vaikutus. Jos fordismien aikana korkean inflaation oloissa ajatus oli, että inflaation ansiosta asunnon saa halvalla kun inflaatio ”syö” lainan, nyt inflaatio pidetään matalalla, mutta asuntojen hinnat poistetaan inflaation muodostavasta hyödykkekorista. Näin asuntojen hintojen voidaan antaa nousta (ja eri maiden hallitukset ovat tietoisesti pyrkineet edistämään niiden nousua), mutta rahapolitiikan tavoitteena on pitää yllä ”palkkamalattia”. Asunnon ostajalle ei enää tarjota edullista asumista vaan päinvastoin asumiskulut nykyhetkessä nousevat, mutta sen sijaan hän voi odottaa sijoituksensa arvon nousevan tulevaisuudessa niin voimakkaasti, että korkeasta ostohinnasta huolimatta asunnon ostaminen on kannattavaa. Tällä tavoin ”yrittäjämainen” tai pikemminkin ”sijoittajamainen”, spekulatiivinen logiikka korvaa myös asumisen alueella käyttöarvojen logiikan. Tai täsmällisemmin ottaen käyttöarvo ja spekulatiivinen vaihtoarvo ovat erottamattomia toisistaan, sillä asunnosta on yhä useammin tullut eräänlainen yksityisen eläkesäästämisen muoto: myös Suomessa puhutaan siitä, toimiiko asunto ”eläkepäivien turvana”. Siksi asunnolla on ”käyttöarvoa” (eli se toimii ”tulevaisuuden turvana”) vain jos sen jälleennyyntiarvo kohoaa. Aivan samalla tavoin kuin eläkesäästäminen, omistusasuminen toimii keinona ostaa ennalta tulevaisuutta ja rajoittaa nykyisen elämän mahdollisuuksia ”tulevaisuuden nimissä”. Siksi se toimii pääoman kannalta keinona vähentää työntekijän ennakkoimattoman käytöksen, paon tai vastarinnan

todennäköisyyttä ja näin työvoimasta tulevia kokonaiskustannuksia.

RAHA, VELKA JA TYÖVOIMAN

HALLINTA

Gilles Deleuze ja Félix Guattari esittävät kirjassaan *Anti-Oidipus*, että juuri rahajärjestelmällä on nykykapitalismissa keskeinen merkitys siinä, miten pääomaa tuotetaan ja uusinnetaan suhteena. Siksi marxilainen analyysi rahasta ja rahan kiertokulusta olisi heidän mukaansa olennaista nykykapitalismin ymmärtämiseksi. Samoin italialaisen autonomialiikkeen teoreetikot, ennen kaikkea Toni Negri École Normale Supérieuressä Louis Althusserin kutsusta pitämillään luennoilla sekä *Primo Maggio* -lehden ympärille syntynyt ”rahatyöryhmä”, kuvasivat jo 1970-luvun lopulla, millä tavoin rahasta tuli fordismien kriisin jälkeen keskeinen työvoiman komentamisen väline (Negri 1998, Marazzi 1977, Marazzi 1978.)

Yleisenä lähtökohtana on, että pääoma on suhde, valtasuhde tai voimasuhde arvoaan lisäämään pyrkivän rahaomaisuuden ja sille alistetun elävän työn tai työvoiman välillä. Teollisessa kapitalismissa, jota Marx kuvasi, työvoiman alistaminen tapahtui koneiden, kiinteän pääoman välityksellä, mutta se voi muissa tuotantotavoissa tapahtua yhtä hyvin suoraan rahan kautta. Jos työvoimalla ei ole mahdollisuutta elää ilman rahatuloa eikä saada rahaa muuten kuin myymällä työvoimaansa rahanomistajalle eli kapitalistille, rahanomistajalla on valta määrätä työn ja tuotannon järjestämisestä. Rahan saatavuuden kontrolli ja siihen liittyvät rahapoliittiset toimet ovat keskeisiä työvoiman alistamisen keinoja kapitalismissa.

Pääoman III osassa Marx käsittelee luoton roolia kapitalistisessa tuotannossa. Hänen mukaansa luotolla on keskeinen rooli pääoman yhteiskunnallistumisessa, siis pääoman synnyssä yhteiskunnallisena voimana eikä

enää vain yksittäisten kapitalistien pääomina. Luotto tekee mahdolliseksi tuotannon valta-
van laajenemisen ja erillisille pääomille mah-
dottomien yritysten synnyn. Luoton myötä

pääoma, joka sinänsä perustuu yhteiskunnal-
liseen tuotantoon ja edellyttää tuotantoväli-
neiden ja työvoimien yhteiskunnallista keskit-
tymistä, saa tässä suoraan yhteiskunnallisen
pääoman muodon vastakohtana yksityispää-
omalle, ja sen yritykset esiintyvät yhteiskunnal-
lisina yrityksinä vastakohtana yksityisille yrityksille. Tämä on yksityisomaisuutena esiintyvän
pääoman poistamista itse kapitalistisen tuot-
tantotavan rajojen sisällä. (*Pääoma* III, s. 433.)

Entä sitten nyt, kun pääomasuhde valtasuh-
teena siirtyy työntekijän ruumiin ja aivojen si-
sään, kun jokaisesta työntekijästä tulee itseään
piiskaava oman itsensä kapitalisti. Mikä on
luoton tai velan sekä rahan rooli? Liittääkö se
edelleen jollakin tavoin yksityiset pääomat yh-
teiskunnalliseksi voimaksi? Millä tavoin tämä
suhde nykykapitalismissa jäsentyy?

Tilanteessa, jossa ihmisen yleisiä kykyjä,
henkilökohtaisia taipumuksia eli aivojen ja
ruumiin kokonaisuutta tuodaan pääomasuh-
teen piiriin, velalla on yhtäältä saman tyyppinen
merkitys tuotantovälineiden irrottami-
sessa tuottajista kuin Marx kuvasi *Pääoman* I
osan luvussa ”Niin sanotusta alkuperäisestä
kasautumisesta”. Juuri sen vuoksi, että he jou-
tuvat ottamaan velkaa voidakseen kustantaa
opintonsa tai asumisensa, nykyajan prekaarit
työläiset joutuvat myymään työvoimaansa
pääomalle erilaisissa juridisissa muodoissa
(joista perinteinen palkkatyö on vain yksi).
Tällä on hyvin oleellisia subjektiivisia vaiku-
tuksia. Maurizio Lazzarato (2014) väittää,
että velka on nykykapitalismin perustava
sosiaalinen suhde, alistamisen suhde, joka on
korvannut aiemman pääomasuhteen. Lazza-
raton mukaan velka toimii ennen kaikkea
velallisen subjektin tulevaisuuden kuolet-
tamisen, ajan sulkemisen ja mahdollisuuk-
sien rajoittamisen tekniikkana. Asunto- tai

opintovelka määrittää jo ennalta, mitä kan-
nattaa opiskella, jotta voisi maksaa velan ta-
kaisin, se rajoittaa mahdollisuuksia olla edes
tulevaisuudessa tekemättä palkkatyötä ja niin
edelleen. Ylipäättään se surkastuttaa subjektiivisuutta, ja sen tarkoituksena onkin pääoman
näkökulmasta nimenomaan vähentää työvoi-
man ennakoimattoman käytöksen, vastarin-
nan todennäköisyyttä.

Lazzaraton pitkälti Nietzschen moraa-
lin genealogiasta lainaama käsitys velasta
pohjautuu kuitenkin oikeastaan esikapita-
listiseen, ei-rahalliseen velkaan. Esikapita-
listisessa taloudessa, joka ei ole kapitalismia,
tuotannon rahataloutta, velallinen yleensä sai
velaksi joitakin tuotteita (tai sitten rahaa joka
oli selkeästi korvamerkitty tiettyyn käyttöön),
velkoja ei ollut rahaa luova pankki-instituutio
vaan yksityinen tai julkinen henkilö ja velalla
oli hyvin tarkkaan määrätty eräntymispäivä,
jolloin se oli maksettava takaisin kokonaisuus-
dessaan. Jos velaksi annettiin ”rahaa”, kyse oli
metallirahasta, joka ei ole varsinaisesti rahaa
samassa mielessä kuin nykyinen pankkijär-
jestelmän luoma luottoraha. (Jos metalliraha
ei ole valtion luoman merkkirahan represen-
taatio, se on Grazianin mukaan viime kädessä
tavara ja kyse on vaihtotaloudesta vaikka siinä
tiettyä hyödykettä käytettäisiin yleisenä vas-
tikkeena (Graziani 1996: 17).) Tällainen velka
oli nimenomaan välttämätöntä ”kirjata velalli-
sen ruumiiseen” Nietzschen kuvaamalla taval-
la, jotta velallinen subjekti oli henkilökohtai-
sesti, voisi sanoa ruumiskohtaisesti vastuussa
sen takaisinmaksusta. Varsinaisessa rahatalou-
dessa sen sijaan yksityishenkilöiden tai yri-
tysten väliset maksut suoritetaan rahalla ja ne
ovat luonteeltaan lopullisia siinä mielessä, että
osapuolten välille ei jää velkasuhdetta vaan
saatava siirtyy pankin ja toimijoiden väliseksi.
Pankki välittää maksut ja keskuspankki pank-
kien väliset maksusuoritukset. Ainoastaan
kansainvälisellä tasolla keskuspankkien välillä
ei ole olemassa maksujen finalisointijärjestel-
mää, jolloin kansallisvaltioiden välillä vallitsee
periaatteessa velkatalous (Graziani 1996: 20).

Yrityksille ja yksityishenkilöille (eli itsensä yrittäjille) velkaa myöntävät kapitalistiset pankit, jotka luottoa myöntäessään käytännössä luovat kaiken yhteiskunnassa kiertävän rahan. Luottoraha on suhde pankin, velallisen ja kaikkien muiden rahan käyttäjien välillä. Rahajärjestelmää yhteiskunnallisella tasolla säätelevän keskuspankin sekä kaikkien muiden luottoa myöntävien liikepankkien toiminta vaikuttaa kuitenkin olennaisesti velan takaisinmaksuehtoihin (kuten korkotasoon sekä inflaation kautta itse velkasumman reaaliarvoon). Olennainen ero on siinä, että kapitalistisessa taloudessa kaikki maksuvälineet ovat pankkijärjestelmän luomaa luottoa ja kaikkien velkojen takaisinmaksaminen on mahdotonta, koska se merkitsisi, että kaikki rahan kiertokulku loppuu. Rahan luomisprosessin eli velan myöntämisen jatkuvuus on välttämätöntä kapitalismin toiminnalle (tämä näkyy suoraan myös nykyisessä kriisitilanteessa, jossa inflaatio pysyy matalalla eikä laveassa raha-aggregaatissa kiertävän rahan määrä kasva keskuspankkien valtavasta keskuspankkirahan luomisesta huolimatta, koska kukaan ei halua ottaa tarpeeksi paljon luottoa liikepankeilta, jolloin rahaa ei synny). Erilaisesta niin sanotusta mediapuheesta huolimatta tämä lienee varsin monille selvää, minkä vuoksi velka ei toimi samanlaisena kauhistuttavana, väkivaltaisena mekanismina kuin Lazzarato ja Nietzsche kuvaavat.

Tuotannon rahataloudessa eli kapitalismissa velka onkin myös luottoa, ja sellaisena se on läpi kapitalismin historian ollut yritystoiminnan välttämätön edellytys, kuten esimerkiksi Joseph Schumpeter oivalsi (ks. Schumpeter 1964/1912). On toki totta, että velka toimii nykyään pääomalle keinona pyrkiä ostamaan työläisen tulevaisuus jo ennalta. Toisaalta se kuitenkin toimii keinona kuluttaa tai ostaa jo nyt jotain, mitä ei vielä ole tuotettu, ”ylittää aika” myös positiivisessa mielessä, ja kuten Schumpeter kuvasi, se on siinä mielessä innovatiivisen toiminnan välttämätön edellytys. Esimerkiksi Fernand Braudel väittää jopa, että olennainen ”innovaatio”, joka teki Euroopasta maailman

kehittyneimmän sivilisaation, oli nimenomaan valtionvelka. Kaikki muut Euroopan valtoitusten ja löytöretkien keskeiset keksinnöt olivat peräisin kiinalaisilta tai arabeilta, mutta valtionvelka keksittiin Pohjois-Italian kaupunkivaltioissa, Genovassa ja Venetsiassa.

Siksi velka ei muodosta yhtä autoritaarista valtasuhdetta vaan pikemminkin yhden säikeen moninaisten voimasuhteiden verkostossa. Edelleen velka toimii pikemminkin työvoiman eriyttämisen ja hierarkisoinnin sekä erilaisten ryhmien hallitsemisen tekniikkana kuin yhtenä autoritaarisena valtasuhteena, joka olisi perustava joihinkin muihin valtasuhteisiin nähden. Se toimii myös edelleen olennaisesti nimenomaan pääomasuhteen ylläpitämisen, eli työvoiman pääoman palveluksessa tehtävään työhön alistamisen välineenä, ei pelkästään koronkiskonnan välineenä. Jos velka olisi pelkkä autoritaarinen alistussuhde, voidaan tietenkin kysyä, miksi esimerkiksi amerikkalaiset kotitaloudet ovat suostuneet niin helposti ottamaan suuria velkoja? Onko kyse pelkästään ”väärästä tietoisuudesta”, jonkinlaisesta huijauksesta? Entä jos velan ottamisessa pikemminkin on ollut kyse eräänlaisesta hieman omituisesta ja varsin näkymättömästä vastarinnan muodosta: amerikkalaiset kotitaloudet eivät suostuneet vähentämään kulutustasoaan ja sen vuoksi luototuksen helpottaminen (Clintonin hallituksen aikana) oli suorastaan välttämätöntä tämän vastarinnan aiheuttamien ristiriitojen ratkaisemiseksi. Clintonin hallituksen toimet finanssimarkkinoiden sääntelyn vapauttamiseksi ja siten yksityisen luototuksen helpottamiseksi olivat siis eräänlainen vastaus siihen, että palkkataso stagnaatiosta huolimatta amerikkalaiset kotitaloudet eivät ainakaan ilman vastarintaa suostuneet vähentämään kulutusta.

Uusien johdannaisinstrumenttien myötä velan riskejä voitiin siirtää luoton myöntävältä pankilta laajemmin koko finanssisektorille, ja seurauksena luoton myöntämisen kriteerit löysyivät. Löysimmillä ehdoilla myönnettävät niin sanotut subprime-luotot näyttivät kuitenkin

TUULA NÄRHINEN: *INK SPILLS CURRENT – MAALAUKSIA MUSTEMERESTÄ.*
2015–17, INSTALLAATIO: KIINANTUSSI SUMIPAPERILLE, VIDEO.

kin hyvin tuottoisilta sijoituskohteilta, koska niiden korkotaso oli muita korkeampi. Yksinkertaisen alistussuhteen sijaan velasta muodostuikin tehokas eriyttämisen ja hierarkisoinnin väline. Velallisen maksukyky ja samalla kaikki siihen vaikuttavat elämäntilannetta ja henkilökohtaisia taipumuksia koskevat piirteet arvioidaan ja arvion perusteella määritetään tietty riskipremio, joka määrittää lainan tarakan korkotason. Esimerkiksi Yhdysvalloissa mustat joutuivat järjestelmällisesti, tulotasosta riippumatta, maksamaan korkeampia korkoja. Tässä velkaan liittyvä diskriminaatio kietoutuu kuitenkin suoraan muihin yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin, kuten asuinalueiden segregatioon ja sen pitkään historiaan. Diskriminaatiota voitiin tietenkin perustella sillä, että mustat ostivat asuntoja alueilta, joilla hintakehitys ei ollut yhtä vakaata kuin pääosin valkoisten asuttamilla alueilla, ja siksi velkaan liittyi pankin kannalta suurempi riski.

Velan tai luoton rooli nykykapitalismissa ei palaudukaan pelkkään ”välittömien tuottajien pakkoluovuttamiseen”. Myös tilanteessa, jossa tuotantosuhteet ja työvoiman markkinat ovat jollain tavoin jäsenyneet, rahalla luotona/velkana on keskeinen rooli tuottajien asettamisessa suhteisiin keskenään ja erilaisen yritysmuotojen tai pääoman muotojen välisen hierarkkisen suhteen tuottamisessa. Kuten Marx *Pääoman* III osassa kuvatessaan pääoman kokonaisprosessia eikä enää pelkää yksittäisen pääomasuhteen syntyä oivalsi, velalla on luotona myös merkittäviä positiivisia, valtaa tai voimaa kasvattavia tehtäviä kapitalistisessa taloudessa. Vaikka Marx ei varsinkaan *Pääomassa* täysin hahmottanut rahan luonnetta relaationa ja pankkien luomana luotona, juuri raha luoton muodossa näyttää olevan se kategoria, joka kytkee toisiinsa *Pääoman* I osan käsittelemän tuotantoprosessin ja III osan käsittelemän ”pääoman kokonaisprosessin”. Juuri kokonaisprosessissaan yhteiskunnallisena voimana pääoma kiertää ensisijaisesti rahan muodossa eikä välttämättä tarvitse enää koneiden tai muun työntekijästä irrotettavissa

olevan kiinteän pääoman välitystä. Siksi on olennaista tarkastella sitä, millä tavoin rahajärjestelmä artikuloi yksittäispääomia toisiinsa ja tuottaa hierarkioita niiden välille.

Koko postfordistisen kapitalismin rahajärjestelmä näyttää rakentuvan eräänlaisen ”eriytyneen omistamisen” ympärille. Itse rahan luomisen prosessit luovat perustavia hierarkioita niiden välille, joilla on pääsy luottoon ja niiden välille, jotka saavat rahaa ainoastaan vastineena joistakin tietyistä tuotannollisista suorituksista (Graziani 2003). Fordismissa hierarkia oli suhteellisen yksinkertainen: yhtäällä olivat teolliset kapitalistit, joille pankkijärjestelmä myönsi luottoa, koska heidän voitiin olettaa investoimalla tuotantoon saavan lisäarvoa ja kykenevän maksamaan velkansa takaisin korkojen kera (ks. Schmitt 1966, Ingham 2004). Toiseksi tulivat suurten tehtaiden (valkoiset mies)työntekijät, jotka saivat valtion tuella ja ostetun asunnon toimiessa vakuutena velkaa juuri asunnon ostamiseen. Heillekin palkka oli kuitenkin välttämätön rahatulon lähde velan maksamiseen. Loput pääsivät käsiksi rahaan ainoastaan palkkansa tai puolison tulojen kautta.

Pääsy suoraan pankkijärjestelmän myöntämään luottoon merkitsee vallan lisääntymistä siinä mielessä, että sen kautta voidaan ylittää tietty ajallinen rajoite, päästä käsiksi tulevaan varallisuuteen jo ennen sen aktuaalista tuottamista. Silloin raha voi myös muuttua pääomaksi eli toimia *tulevan* työn vakuutena, se voi ostaa tulevaa, potentiaalista työtä eli työvoimaa eikä pelkää aktuaalisia työsuorituksia (ks. Marx 1986/1857–58). Kapitalistisen yhteiskunnan luottorahojen hierarkiassa korkeimmalla ovat siis sellaiset rahavarallisuuden muodot, jotka voivat muuttua pääomaksi eli joilla on kyky ostaa työvoimaa. Jos työläisistä on tarkoitus tehdä omistajia, jotta heidät voidaan sitoa finanssivetoistuneen kapitalismin kohtaloihin, siis tehdä heistä vastuullisia yrittäjäsubjekteja, heillekin on tarjottava pääsy luottoon, mutta ainoastaan tietyillä ehdoilla. Jos kuitenkin myös työvoimalla on mahdollisuus saada luottorahaa, joka on tulevan, po-

tentiaalisen eikä vain aktuaalisen varallisuuden abstrakti ilmaus, ongelmana on, miten kontrolloida sitä, että rahaa valtana, yleisenä ostovoimana, potentian merkinä, ei ”käytetä väärin”. Juuri siksi luottoa voidaan myöntää työvoimalle ainoastaan tiettyihin tarkoituksiin, eli tietyn kiinteän omaisuuden hankkimiseen. Samalla monet luotonhakijan henkilökohtaiset ominaisuudet, jotka vaikuttavat luoton väärinkäyttämisen tai työmarkkinoilta häipymisen riskiin, ovat olennaisia tekijöitä kun määritetään lainan riskitasoa ja sen kautta korkoa. Tästä syystä perinteisessä ydinperheessä elävä luotonhakija saa todennäköisesti luottoa paremmilla ehdoilla kuin muut hakijat.

Fordistisen ja postfordistisen tilanteen ero on ilmeinen työläisen kannalta: fordismissa (valkoinen mies)työläinen sai tuottavuuden kasvaessa lisää palkkaa, siis lisää keskuspankin takaamaa rahaa, jonka arvo oli vakaa siinä mielessä, että valtio, keskuspankki takasi sen likviditeettikonvention pysyvyyden. Tässä kohtaa ongelmana ei siis ollut konvention tuottamisen vakaus, josta huolehti valtio, vaan se, että itse konvention tuottaman rahan reaalin arvo laski, kun teollisuusyritykset jatkuvasti nostivat hintojaan ottaakseen takaisin sen, minkä menettivät palkankorotusten vuoksi. Palkan nimellisarvo säilyi vakaana, reaaliarvo laski. Sen sijaan postfordistisessa tilanteessa inflaatio on matala, mutta työläinen ei enää saa enempää palkkarahaa vaan ainoastaan luottoa, joka hänen on kuitenkin käytettävä tietyn (suhteellisen likvidin) varallisuuden – eli asunnon – hankintaan. Hän odottaa saavansa tuloja asunnon arvonnousun myötä. Muutoksen olennaisin vaikutus on subjektiivinen: jos fordismissa työläinen saattoi pyrkiä kasvattamaan rahatuloaan järjestäytymällä toisten saman tehtaan työntekijöiden kanssa, lakkoilemalla ja vaatimalla lisää palkkaa, nyt järjestäytyminen on paljon vaikeampaa. Sen sijaan asunnonomistajat kilpailevat jatkuvasti keskenään äärimmäisen epävarmuuden leimaamilla markkinoilla. Ero liittyy itse varallisuuden muotoon siinä mielessä, että fordismissa, kun inflaatiota

käytettiin palkan reaaliarvon murentamisen välineenä, työläiset saattoivat yhdessä vaatia edelleen lisää palkkaa, mikä johtikin inflaation räjähtämiseen 1970-luvulla. Vaikka rahan reaaliarvo voi muuttua, se on kuitenkin julkinen, keskuspankin eli valtion säätelämä hyödyke, jonka arvon muutokset ovat samoja kaikille. Siksi niiden vaikutuksia vastaan voidaan järjestäytyä poliittisesti. Koska asunnon tai muun likvidin, mutta ei valtiollisesti taatun hyödykkeen arvo mitataan rahassa ja se voi siten heitellä yksilöllisesti, siihen vaikuttaminen taisteluiden kautta on paljon hankalampaa. Sen ympärille ei synny poliittista ulottuvuutta samalla tavoin kuin rahan. Koska raha on ilmaus yleisestä yhteiskunnallisesta suhteesta, saatava valtiolta yhteiskunnan kokonaisuuden edustajana, siitä voidaan myös kamppailla poliittisesti. Finanssivetoistuminen näyttäytyi pääoman näkökulmasta nimenomaan keinona päästä eroon tästä rahan poliittisesta ulottuvuudesta, kuten Greta Krippner kuvasi, ja siirtää mahdollisimman suuri osa likvidien hyödykkeiden liikkeellelaskemisesta yksityisten markkinoiden piiriin, irti valtion kontrollista.

Miten tämä julkisen tai poliittisen ulottuvuuden haihtuminen ja joutuminen likvidien markkinoiden armoille sitten vaikuttaa subjektiivisuuksiin? Nähdäkseni olennaista on, että subjektiivisuuksien finanssivetoistuminen eli työläisten muuttuminen itsensä yrittäjäksi ei johda usklassisen taloustieteen kuvaaman absoluuttisen taloudellisen rationaalisuuden – objektiivisesti mitattavissa olevan taloudellisen hyödyn maksimoiminen pitkällä aikavälillä – leviämiseen kaikkialle, vaan tässä prosessissa, aivan kuten ylipäätään finanssimarkkinoiden toiminnassa muodostuva rationaalisuus on luonteeltaan toisenlaista. Sen analysoimiseksi on lähdeittävä liikkeelle yhteiskunnallisesti syntyvistä haluista ja pyrkimyksistä, ei eristyneistä yksilöistä ilman kanssakäymistä. On lähdeittävä liikkeelle siitä, miksi työläinen haluaa rahaa, myös ilman työtä. Nähdäkseni on syytä ohittaa moralistiset rahan kriitikit abstraktina rikkautena ja tarkastella sitä, mitä

raha on kapitalistisessa yhteiskunnassa. Se on yksinkertaisesti valtaa, ”markkinavoimaa” (Orléan 2011: 262). Se kasvattaa mahdollisuuksia vaikuttaa oman elämän edellytyksiin. Rahanomistajalla on mahdollisuus ostaa toisten työtä ja sen tuloksia. Raha kasvattaa ”elämän hallintaa”, ja kapitalistisessa yhteiskunnassa eletessä se on tavoiteltavampaa kuin muut hyödykkeet, koska se on yleisen ostovoiman muoto, sillä voi ostaa lähes mitä tahansa, ja se lisää siksi valinnan mahdollisuuksia. Kapitalisti, joka ”luottokelpoisuutensa” ansiosta saa pankista rahaa ilman edeltäviä suorituksia tai varsinaisia materiaalisia vakuuksia, on vapaa tekemään lainaamallaan rahalla minkälaisia investointeja haluaa. Siksi hänellä on enemmän valtaa kuin työläisellä. Jos työläinen haluaa saavuttaa rahaa, yleistä varallisuutta jollakin muulla keinolla kuin palkkatyön avulla, hänen ainoa vaihtoehtonsa on käytännössä ottaa lainaa ja ostaa asunto, jonka arvonnousun avulla hän voi toivoa saavansa lisävarallisuutta (ainakin lapsilleen jätettäväksi ellei itselleen). Koska hänen varallisuutensa ei kuitenkaan ole suoraan rahan, keskuspankin takaaman yleisen ostovoiman muodossa vaan asuntovarallisuuden muodossa, hänen on jatkuvasti huolehdittava asunnon arvon säilymisestä. Niinpä hänen on toimittava asuntonsa ja ympäristönsä suhteen ”yrittäjärationaalisesti”, mutta tosiasiaa tämä yrittäjärationaalisuus paljastuu aivan erilaiseksi kuin uusklassisen taloustieteen käsitys pitkällä aikavälillä hyötyään maksimoimaan pyrkivän yksilön rationaalisuudesta.

John Maynard Keynes erotti jo 1930-luvulla *Yleisessä teoriassaan* kaksi sijoitustoiminnan logiikkaa: yritystoiminnan (*enterprise*) ja spekulatiion (Keynes 1973/1936:154). Keynesin mukaan ”yrittäjä” on kiinnostunut sijoituksensa pitkän aikavälin reaalisesta tuotosta, ”spekulantti” taas jälleenmyyntiarvosta ja nopeasta voitosta. Keynes huomauttaa, että spekulatoivalle sijoittajalle on rationaalista arvioida nimenomaan tuotteen tulevaa hintaa, ei minäkäänlaista ”fundamentaaliarvoa”, joka perustuisi markkinoiden ulkopuolisiin tekijöihin.

Kuten Keynes huomautti, likvidien hyödykkeiden (joille olennaista on niiden realisoitavuus) markkinoilla myös ”yritystoimintaa” ja asunnon käyttöarvoa painottavan sijoittajan olisi puhtaasti typerää olla ottamatta myyntihinnan hetkittäistä kehitystä huomioon. Myyntihinnan merkitys on erityisen suuri silloin, kun asunto ostetaan velaksi, koska markkinahinnan kehitys vaikuttaa olennaisesti lainan ottamiseen sisältyvään riskiin. Jos markkinahinta putoaa tulevaisuudessa ostohinnan alapuolelle, asunto ei enää toimi lainan takuuna. Hintadynamiikan vaikutus on lainaksi asunnon ostavalle vielä suurempi, koska tulevan hinnan arviolla on keskeinen merkitys pankin luotonantopäätöksessä. Pankki arvioi asuntolainan riskit paljon vähäisemmiksi velallisen tulotasosta riippumatta, jos se uskoo asunnon hinnan nousevan niin, että laina voidaan viime kädessä ”maksaa takaisin” asunnon pakkolunastuksen kautta.

Kirjassaan *Empire de la valeur* (2011) Orléan osoittaa, että markkina-arvoa ei voida perustaa mihinkään markkinoiden ulkopuoliseen tekijään, kuten hyötyyn, joka on olemassa ennen markkinoilla tapahtuvaa kanssakäymistä. Pikemminkin arvo syntyy itse markkinoilla ja on riippuvaista toimijoiden välisistä suhteista. Jos markkinoilla tarjolla olevaa hyödykettä ei tavoitella vain sen tarjoaman käyttöarvon – yksilöllisen tai yhteisen hyödyn tai nautinnon – vaan jälleenmyyntiarvon vuoksi, markkina-toimijan täytyy tavoitella sellaisia objekteja, joita hän uskoo mahdollisimman monen haluavan. Nämä hyödykkeet ovat likvidejä, koska ne voidaan helposti vaihtaa takaisin rahaksi. Hyödykkeen likviditeetti, jälleenmyytävyyys ei siis ole minäkäänlainen objektiivinen ominaisuus vaan likvidiä tietylle toimijalle on se, mitä toiset pitävät likvidinä.

Orléan mallintaa markkinoiden toimintaa René Girardin mimeettisen kilpailun käsitteen kautta. Girardin malli mimesiksestä ei tietenkään ole ainoa, eikä mimesis aina ole yksilöiden välistä kilpailua. Esimerkiksi Gabriel Tardella on paljon positiivisempi käsitys mimesiksestä,

jota voitaisiin käyttää muunlaisen sosiaalisen toiminnan kuvaamiseen. Orléanin mukaan kuitenkin juuri Girardin malli mimeettisistä kilpailusta kuvaa finanssimarkkinoiden tai muiden likvidien hyödykkeiden markkinoiden toimintaa nykykapitalismissa. Mimeettisessä kilpailussa subjektit eivät tavoittele joitakin objekteja niiden sisältämien ominaisuuksien vuoksi vaan sen vuoksi, että toisetkin haluavat niitä. Halu on siis toisen halun objektin haluamista. Girardilainen yksilö ja markkinatoimija ovat samalla tavoin perustavanlaatuisen epävarmuuden edessä: he eivät tiedä edes, mitä kannattaa haluta, jotta voi saavuttaa tavoitteensa vaan heidän on seurattava toisten halua. He näkevät oman halunsa tai ”preferenssinsä” kuten uusklassinen taloustiede sanoisi ainoastaan epäsuorasti toisen kautta (Orléan 1988: 102). Siksi ylipäätään tilanteessa, jossa rahan luotettavuus hajoaa ja yksilöiden on etsittävä muita varallisuuden muotoja, joihin investoida, mimeettinen strategia on ainoa rationaalinen. Sen jälkeen kun kaikki toimijat ovat kiihkeästi investoineet halunsa tiettyyn kohteeseen, kuten asuntovarallisuuteen, sen hinta todella nousee kysynnän kasvaessa.

Markkinoiden muodostama hinta perustuu konventioon, ja yksittäiset sijoittajat tekevät päätöksiään sen perusteella, millä tavoin he olettavat markkinakonvention kehittyvän. Jo Keynes kuvasi spekulatiivisen sijoittajan konventionaalista toimintaa kuuluisassa ”kauneuskilpailuesimerkissään” *Yleisen teorian* 12. luvussa: sanomalehti järjestää kilpailun, jossa osallistujia pyydetään valitsemaan kuudet mielestään kauneimmat kasvat sadan valokuvan joukosta. Kilpailun voittajat ovat ne, jotka onnistuvat valitsemaan kaikkein ”suosituimmat” kasvat. Tällöin osallistujalle järkevä strategia ei tietenkään ole valita niitä kasvoja, joita pitää itse kauneimpina, eikä edes niitä, joita yleinen mielipide pitää kauneimpina, vaan niitä, joita hän uskoo yleisen mielipiteen pitävän yleisen mielipiteen mukaisina. Ja kuten Keynes toteaa, jotkut kilpailun osallistajat voivat harjoittaa vielä korkeampaa, neljännen,

viidennen tai kuudennen asteen refleksiivisyyttä. Keynesin mukaan finanssimarkkinat toimivat täsmälleen tällä tavoin: ne perustuvat autoreferentiaaliseen konventioon, ja siksi finanssimarkkinoilla yllä kuvattu mimeettinen refleksiivisyys on rationaalinen toimintatapa.

Entä kun mimeettisen kilpailun logiikka leviää asumiseen, ja sen kautta koko elämään? ”Oman itsensä yrittäjät” eivät enää pelkästään toimi kuin Keynesin ”entrepreneur” vaan heistä tulee oman elämänsä keinottelijoita, oman itsensä osakkeenomistajia, jotka voivat yrittää kohottaa osakkeidensa arvoa muillakin keinoin kuin investoimalla tuotantoon. Kun elämä ja tuotanto sekoittuvat toisiinsa, tämä merkitsee, että Keynesin kuvaamaa ”yrittäjärationaalisuutta” ja spekulatiivista rationaalisuutta ei enää voida erottaa toisistaan. Tuotanto perustuessa ”ihmisen tuottamiseen ihmisen avulla”, näyttää siltä, että kun investoinnin tavoitteena on lisäarvon saaminen, ei enää ole mahdollista investoida mihinkään muuhun kuin konventioon. Miksi kukaan esimerkiksi sijoittaisi hoivapalveluiden parantamiseen palkkaamalla lisää työntekijöitä, kun voi sen sijaan pyrkiä maksimoimaan pääomansa tuottoja saamalla kaikki uskomaan, että hänen tuotteensa on parempi kuin muiden.

Entä sitten, kun kyse on ”oman itsensä yrittäjän”, mikroyrittäjän subjektiivisuudesta? Lazzarato lienee oikeassa, että velka on keino vaikuttaa tulevaisuuteen ja tavallaan surkastaa sen mahdollisuuksia ennalta. Tämä ei kuitenkaan tapahdu pelkästään autoritaarisesti, kirjaamalla velka-syylisyys työläisen ruumiiseen kidutuksen kautta. Velka on myös luottoa, se tarjoaa porkkanan, kuten artikkelin alussa mainittu bostonilainen pankinjohtaja totesi. Mutta jos työvoimalle on pakko antaa pääsy luottoon, virtuaaliseen eikä vain aktuaaliseen varallisuuteen, on jollakin tavoin varmistettava, että luottoa ei käytetä väärin, paon ja itsenäisen elämän mahdollisuuksien lisäämiseen. Juuri konventio, mimeettinen rationaalisuus, jota velan takaisinmaksukyky ja omaisuuden kartuttaminen edellyttävät, on tällöin keskeinen hallinnan tek-

niikka. ”Itsensä yrittäjän” on ostettava sellainen asunto kuin muutkin, elettävä asuinalueellaan samalla tavoin kuin muutkin, koska hän *us-ko*, että asunnon arvo voi laskea, jos alueelle muuttaa liikaa ”omituista porukkaa”, friikkejä tai boheemeja, tai jos kaikki eivät työskentele tarpeeksi ahkerasti ylläpitääkseen asuntoaan ja sen arvoa. Jokainen uskoo, että kaikki muutkin haluavat elää mahdollisimman konventionaalisesti, ja seurauksena on kaikenlaisen muutoksen horisontin sulkeutuminen.

1920- ja 1930-luvuilla liberaalit taloustieteilijät, kuten Frank H. Knight ja Keynes, kohtasivat ajan ongelman perustavanlaatuisena, absoluuttisena epävarmuutena, jota ei voi hallita minkäänlaisen riskianalyysin, todennäköisyyskalkyylin avulla. Kapitalistisen yrittäjän ongelmana on puhdas epävarmuus, koska investointi on tehtävä pitkällä aikavälillä, jolla talouden kehitystä on täysin mahdoton ennustaa millään tavoin. Siksi spekuloinnista, konvention seuraamisesta tulee tavallaan rationaalista toimintaa. Fordismin aikana ongelmaa yritettiin ratkaista valtiollisen sääntelyn ja suunnittelun avulla. Nyt näyttää siltä, että pääoman kannalta ongelma on ratkaistu siirtämällä se työntekijän harteille. Työntekijä joutuu ratkaisemaan omassa päässään samoja pitkiin aikasarjoihin liittyviä ongelmia kuin Keynesin yrittäjä. Hänenkin kohdallaan ratkaisuna näyttäytyy yhä useammin ajan surkastaminen, se että toimii niin kuin kaikki toisetkin. Prekaarit itsensä yrittäjät muodostavatkin eräänlaisen ”ryysyporvariston”, joka elää jatkuvassa rahapulassa, taistelee naapurinsa kanssa tulonlähteistä keinolla millä hyvänsä, mutta esittää ”omistavan luokan jäsentä” ja pyrkii pitämään kulisveja yllä taatakseen niin asuntonsa kuin oman inhimillisen pääomansa spekulatiivisen arvon säilymisen. Kuten edellä on kuvattu, spekulatiivisen logiikan leviämisen asuntomarkkinoille on kuitenkin johtanut siihen, että asunnon omistaminen ei enää ole supistanut varallisuuseroja eikä varsinkaan talouskriisin puhkeamisen jälkeen ole toiminut varallisuuden kasvattamisen välineenä juuri

siksi, että velan koko suhteessa asunnon hintaan on kasvanut.

On kuitenkin syytä tarkastella vielä hieman tarkemmin, minkälaisessa tilanteessa mimeettinen halu, mimeettinen käyttäytyminen tulee rationaaliseksi tai suorastaan välttämättömäksi. Girardin mukaan mimeettinen kilpailu ja siitä seuraava väkivalta ovat ihmiselle väistämättä kuuluvia piirteitä, joiden torjumiseksi uskonto, sijaisuhrin mekanismi, on välttämätöntä. Mimeettinen kilpailu pääsee valloilleen uhrikriisin myötä, kun väkivaltaa kurissa pitävä sijaisuhrimekanismi paljastuu eikä enää toimi (tämä vastaa markkinakonvention romahdusta, kun sen konventionaalisuus paljastuu ja siihen ei enää uskota). Silloin halun mimeettinen ja väkivaltainen luonne puhkeaa esiin konvention, yhteiskunnallisen erojen järjestelmän alta (Girard 2004: 196–197). ”Kaikki haluun liittyvä mimesis johtaa automaattisesti konfliktiin (s. 197). Tämä tilanne, jossa kaikilla on samat halut ja ne törmäävät väistämättä yhteen, syntyy kuitenkin vain silloin, kun uhrimekanismi ajautuu kriisiin ja sosiaaliset erot katoavat. Uhrikriisi on Girardille erojen kriisi (s. 74–79). Siinä yhteiskunnalliset hierarkiat, olemassa olevat sosiaaliset siteet purkautuvat ja yksilöistä tulee irrallisia, ”luonnontilassa” tai luontonsa vallassa olevia yksilöitä.

Mimeettinen rationaalisuus on nimenomaan eristetyn yksilön rationaalisuutta: kun jokaisen on yksilönä kilpailtava toisia vastaan, eikä hän voi muuttaa millään tavoin kilpailun kontekstia, sen ”sääntöjä”, hänen on yksilönä rationaalista seurata sitä, mitä muut tekevät. Seurauksena on, kuten Girard kuvaa, kuitenkin niin sanottu *double bind*: halu on riippuvaista toisen halusta, mallista, mutta juuri sen vuoksi halun toteuttaminen vie halulta merkityksen. Markkinoilla *double bind* näkyy siinä, että juuri silloin kun Baltimoren lähiöstä peräisin oleva musta yksinhuoltaja saa haaveilemansa omistusasunnon, markkinat ovat romahtamispisteessä (kun köyhimmätkin on houkuteltu markkinoille, lisäkysyntää ei

ole enää missään ja hintojen on pakko kääntyä laskuun).

Onko ”erojen kriisi” kuitenkin loppujen lopuksi väistämätön, luonnollinen seuraus sijaisuhrikonvention dynamiikasta? Onko väistämätöntä, ”luonnollista”, että sosiaalisen järjestyksen on syklittäin purkaututtava, erojen hajottava ja yksilöiden ajaututtava mimeettisen kilpailun tilaan, kun heidän välisensä sosiaaliset, konventionaaliset siteet purkautuvat? Girardin antropologia on perustaltaan hobbesilaista, kuten usein on todettu. Hänen käsityksensä mimeettisestä kilpailusta ja ihmisen väkivaltaisesta luonnosta ovat olennaisesti hobbesilaisia. Hobbes itse vaikuttaa kuitenkin ymmärtävän, että ihmisen eristyisyys, ”kaikkien sota kaikkia vastaan”, ei varsinaisesti ole ”luonnollinen” piirre siinä mielessä, että se syntyisi spontaanisti, jonkin itseorganisoituneen dynamiikan pohjalta. Pikemminkin tämä luonto on yhtä keinotekoinen kuin valtio ”keinotekoisena jumalana”. Siksi Hobbes vastustaa tiukasti kaikkia alamaisten yhteenliittymiä eli ”systeemejä”, koska yhteiskunnassa ihmisten turvallisuuden takaamisen tulee kuulua pelkästään suvereenille (Hobbes 1999: 208–11). Girardin uhrikriisi, erojen kriisi edellyttää siis valtion aktiivisia toimia muiden, ”kilpailua vääristävien” yhteenliittymien purkamiseksi. Girardin omassa teoriasa hämmäntävää onkin se, että hänen ihmisensä tuntuvat olevan täysin vailla minkäänlaista muistia tai ruumiin taipumuksia, ruumiin ”läpätunkemattomuutta”: niin sijaisuhrijärjestelmä kuin oikeusjärjestelmä toimivat ainoastaan väärinymmärryksen tai ”transsendenssin” varassa, ja Girard väittää niiden romahtavan, jos transsendenssi katoaa. Girardilla ei siis ole mikrovaltan tai ali-vallan tekniikoita, jotka kirjaavat instituutioiden olemassaolon ruumiiseen, mutta hänen käsityksessään mimesikseen ei myöskään liity minkäänlaista oppimista, muistin tai taipumusten syntyä.

Vastaava hobbesilainen aspekti voidaan ehkä paikantaa myös uusliberalismissa. Foucault ei sitä suoranaisesti käsittele luennoillaan, mutta se näkyy käytännössä siinä, miten

olennaista Reaganille ja Thatcherille oli ay-liikkeen, korporaatioiden tuhoaminen, jotta erojen kriisi ja siitä seuraava kilpailu saadaan voimaan. Samalla tavoin uusliberaali asuntopoliitiikka, omistajaksi tekeminen, on aktiivisesti tähdännyt nimenomaan omistajien ja valtion menoista riippuvaisten, kuten työttömien, välisen solidaarisuuden, potentiaalisen työvään solidaarisuuden hajottamiseen.

Postfordistisen tai ”uusliberaalin” kapitalismin poliittisen mallin ongelmana ovat olleet velkavetoisten kysynnän luomisen syklien romahdukset, jotka ovat ajaneet koko kapitalismin kriisiin. Mimeettisen markkinarationaalisuuden paradoksi kollektiiviselta kannalta on, että se mikä on rationaalista yksilölle, ei ole sitä kollektiivisesti. Kun tietyn ”kuplan” puhjetessa kaikki alkavat myydä omaisuuseriään toisten perässä, hintojen lasku kiihtyy ja mimetismi kiihdyttää entisestään romahdusta (ks. Orléan 1999: 89–98). Mitä tämän uusliberalismin ”uhrikriisin”, erojen kriisin taustalla siis on? Ennen kaikkea sieltä löytyy työvoiman aiempien kollektiivisten järjestäytymismuotojen hävittäminen, jonka seurauksena palkkakehitys on pysähtynyt, työvoima ei enää kykene vaatimaan pankkijärjestelmän luomien rahavirtojen muuttamista reaalisiksi ostovoimaksi ja kapitalismi kärsii kroonisista kysyntäongelmista. Christian Marazzi onkin puhunut ”työvoiman kostosta”: kun kapitalismi on tuhonnut työvoiman fordistisen poliittisen muodon, se on ajautunut itsekin kriisiin yksinkertaisesti sen vuoksi, että pääoma on suhde, ja suhteen yhden osapuolen tuhoaminen tekee koko suhteesta epävakaan (Marazzi 2014).

Kun siis erilaisten mikrovaltan tekniikoiden avulla luodaan eristettyjä yksilöitä, jotka ovat perustavanlaatuisen epävarmuuden ja aina epätäydellisen informaation tilanteessa, heidän yrittäjärationaalisuutensa on aina vääjäämättä ”mimeettistä” Girardin mielessä. Tästä seuraa kuitenkin kollektiivisella tasolla paradoksi: vaikka kaikki toimivat yksilöllisellä tasolla rationaalisesti, kollektiivisella tasolla seurauksena on katastrofi, mimeettisten syklien toistu-

minen: jokaista konventiota (uskontoa) seuraa uhrikriisi ja konvention puhkeaminen.

Mimeettisessä kilpailussa, kuten myös sitä edeltävässä erojen järjestelmässä (ja ylipäätään koko hobbesilaisessa antropologiassa) erot ovat luonteeltaan negatiivisia ja yksilöiden välisiä. Kyse on tietynlaisesta aivojen ja ruumiiden moneuksien tai joukkojen järjestämisen tavasta, joka tuottaa yksilöllisyyksiä ja yksilöiden välisiä suhteita negatiivina. Sen sijaan kilpailun asetelma voidaan rikkoa silloin, kun moneuksia järjestetään toisella tavalla, ei toisiaan vastakkain asetuvien yksilöiden negatiivisina eroina vaan yhteisten elämänmuotojen ja niiden sisäisten positiivisten erojen kautta. Näin tapahtuu esimerkiksi työvoiman järjestäytyessä taistelemaan yhdessä ja vaatimaan kaikille yhtäläisesti enemmän palkkaa. Walter Benjamin kutsuu tällaista luokkatietoisuutta ”solidaarisuudeksi toiminnassa”, ja siinä olennaista on juuri se, että ruumiiden moneus ei sulaudu yhtenäiseksi massaksi vaan yhteinen toiminta pikemminkin vahvistaa eroja ja luo solidaarisuutta, yhteistä erossa (Benjamin 2014). Tällaisessa toiminnassa mimesis ei merkitse kilpailua, pelkkää saman objektin haluamista toisen halun vuoksi, vaan mimesis on luonteeltaan pikemmin positiivista, se on myös oppimista, uudenlaista taipumusten syntymistä ruumiiseen ja uudenlaisten kytkentöjen luomista aivosolujen välille.

OMISTUSASUMINEN JA SEN

SEURAUKSET FORDISMISSA

Jotta voitaisiin tarkemmin hahmottaa asuntolainoituksen taloudellisia ja yhteiskunnallisia vaikutuksia, sen suhteita työn järjestämiseen ja rahajärjestelmän kokonaisuuden muutoksiin, käyn vielä läpi tarkemmin historiallisesti erilaisia ”asumisregiimejä” kapitalismin eri säätelymuotojen yhteydessä. Miillä tavoin omistusasumista suosiva asuntopolitiikka ja asuntolainan

ottamiseen kannustaminen ovat vaikuttaneet työvoiman luokkakokoonpanoon eri aikoina? Kuten monilla muillakin taloudellisen ja poliittisen kehityksen osa-alueilla, Yhdysvallat ovat muodostaneet eräänlaisen eturintaman asuntolainoituksen ympärille muodostuneissa konflikteissa. Kyse ei kuitenkaan ole millekään valtiolle ominaisista piirteistä vaan kapitalismin globaaleista kehitystendensseistä, jotka voidaan havaita selvästi myös Suomessa.

1800-luvulta asti asuntopolitiikan keskeisenä tavoitteena on useimmissa niin sanotuissa OECD-maissa, lähinnä Saksan ja Ruotsin muodostamia poikkeuksia lukuun ottamatta, ollut tehdä työläisistä asunnonomistajia (Jackson 1985)¹. Yhdysvallat oli 1900-luvulla eräänlainen kapitalismin edelläkävijä, ja esimerkiksi omistusasumista suosivan politiikan muodot ovat kehittyneet siellä ensimmäisenä. 1900-luvun alussa omistusasumista suosiva politiikka vahvistui entisestään ja sen merkitys koko Yhdysvaltain kansantalouden järjestämisessä korostui. New Dealin uudistuksista keskeisimpiä oli vuonna 1934 hyväksytty National Housing Act, jonka myötä liittovaltio ryhtyi takaamaan laajamittaisesti asuntolainoja sekä asuntorakentamiseen myönnettäviä luottoja.

Ehkä kuuluisin amerikkalaisten omakotilähiöiden syntymiseen vaikuttanut toimenpide oli kuitenkin toisen maailmansodan lopulla, vuonna 1944 hyväksytty Servicemens’ Readjustment Act, joka tunnetaan nimellä G.I. Bill. Kattavimmin amerikkalaisen yhteiskunnan tulevaan luonteeseen G.I. Billin toimenpiteistä vaikutti se, että veteraaneille myönnettiin liittovaltion takauksella matalakorkoisia asuntolainoja, joihin ei vaadittu lainkaan omaa rahoitusosuutta. Samaan aikaan halpojen omakotitalojen rakentamista kaupunkien reuna-alueille tuettiin voimakkaasti liittovaltion rahoilla. Veteraanit saattoivat siksi ostaa ilman senttiäkään omaa rahaa uuden talon lähiöstä ja säästää asuinkustannuksissa huomattavasti verrattuna keskikaupunkien huonokuntoisiin vuokra-asuntoihin. Tunnetuin näistä uusista lähiöistä oli New Yorkin ulkopuolella Long Islandilla sijaitseva ”Levittown”.

Kenelläkään ei myöskään ollut epäilystä, etteikö aikakauden poliittisessa tilanteessa, jossa Neuvostoliitto nautti eräänlaista kunniaa maailman pelastajana natsismin ikeestä, lähiörakentamisella olisi ollut myös poliittinen ulottuvuus. Itse William Levittin kerrotaan tokaiseen, että ”kenestäkään, jolla on oma talonsa ja oma piha- maansa, ei tule kommunistia, koska hänellä on liikaa tekemistä”.

Juuri toisen maailmansodan aikana, erityisesti G. I. Billin seurauksena omistusasumisen osuus kääntyikin Yhdysvalloissa voimakkaaseen nousuun. 1920–30-luvuilla osuus oli 45–47 prosenttia asutokunnista, mutta vuonna 1945 se oli noussut jo 53,2 prosenttiin ja vuonna 1956 se ylitti 60 prosentin rajan². Osuus säilyi 63–66 prosentissa aina 1990-luvun puoliväliin asti, jolloin se kääntyi taas uudestaan voimakkaaseen kasvuun Clintonin hallituksen uusien toimenpiteiden myötä. Omistusasumisen kasvulla oli suuri merkitys siinä, että varallisuuserot supistuivat Yhdysvalloissa vuodesta 1929 vuoteen 1978 asti. Vähiten omistavan 90 prosentin osuus kokonaisvarallisuudesta kasvoi noin 20 prosentista vuonna 1920 noin 35 prosenttiin vuonna 1985. Asuntovarallisuuden osuus alimpien 9 varallisuuskymmenyksen omaisuudesta kasvoi samalla selkeästi, reilusti alle 10 prosentista yli 15 prosenttiin (Saez & Zucman 2016: 556).

Omistusasumisen osuus ja asuntojen kautta luotu varallisuus kasautuivat fordismen aikana kuitenkin nimenomaan valkoiselle, teolliselle työväenluokalle. Vuonna 1940 valkoisista asutokunnista omistusasunnossa asui noin 42 prosenttia, mustista noin 20 prosenttia. 1950- ja 60-lukujen aikana myös mustien omistusasuminen lisääntyi, mutta ”racial gap” kasvoi entisestään. Vuonna 1960 mustista asutokunnista omistusasunnossa asui 39 prosenttia, valkoisista 66 prosenttia. (Margo 2005.) Omistusasumisen kasvattamiseen tähtäävä politiikka muodostikin osan amerikkalaista luokkakompromissia, jossa ajatuksena oli sitoa valkoihoisten miesten muodostama työvoiman osa tehdastyöhön. Teollisen kapitalismin aikana tämä paikalleen sitominen

oli erityisen keskeistä, koska kalliiden koneiden, kiinteän pääoman seisottamisesta aiheutuvat tappiot lakon tai työntekijöiden häipymisen myötä nousivat hyvin korkeiksi (ks. Aglietta 1997). Jo 1800-luvun jälkipuoliskolla työntekijöitä yritettiin sitoa paikalleen asuntopolitiikan avulla, ja monet kapitalistit rakensivat suurten tehtaiden ympärille omia ”yrityskaupunkejaan”, joihin tehtaan työläisten odotettiin muuttavan asumaan. Tällöin asunnon hallintamuotona ei tosin välttämättä aina ollut omistus. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa työntekijöiden liikkuvuus oli suuri ongelma juuri amerikkalaiselle teollisuudelle, ja radikaalit ammattiliitot kuten IWW lakkoilivat voimakkaasti. 1930- ja 1940-lukujen aikana suuret ammattiliitot institutionalisoivat asemansa ja luopuivat oikeudestaan vaikuttaa työn organisointiin sillä ehdolla, että osa työn tuottavuuden kasvusta jaettiin työntekijöille säännöllisten palkankorotusten kautta. Samalla omistusasumista alettiin järjestelmällisesti tukea myös valtion varoin. Asuntovarallisuus muodosti eräänlaisen epäsuoran palkan, jonka kautta työntekijät saattoivat kerätä lisävarallisuutta. Samalla omakotitalo, jota varten oli otettu velkaa, toimi keinona vähentää työntekijän todennäköisyyttä lähteä työsuhteesta.

Työvoima jakautui fordismissa kahtia: yhtäältä raskaan teollisuuden valkoisten miestyöntekijöiden ”laadulliseen enemmistöön”, joka sai hieman korkeampaa palkkaa tuottavuuden kasvun myötä ja lisäksi omakotitalon lähiöstä. Toisaalta muiden alojen työntekijöiden palkkataso ei juurikaan kasvanut (ks. O’Connor 1973). Yann Moulier Boutang on korostanut, että tosiasiaa edes edellä mainitun ”enemmistöryhmän”, raskaan teollisuuden työntekijöiden, reaaliset palkat eivät välttämättä jatkuvasti kasvaneet (Boutang 1999). Pikemminkin tietty ”väripremio”, ”palkka valkoisuudesta” (ks. Roediger 2000) muodosti osan työvoiman ja pääoman välisestä sopimuksesta: valkoisille taattiin, että he eivät joudu tekemään yhtä likaista ja halpamaista työtä kuin mustat (tai Euroopan maissa siirtolaiset). Keskeinen osa ”palkkaa valkoisuudesta” oli se,

että valkoihoiset työntekijät saivat asua omilla asuinalueillaan uusissa omakotitalolähiöissä samalla kun mustat joutuivat asumaan ransistivissä vanhoissa taloissa kaupunkien keskustoissa. Asunto toimi siten materiaalisena komponenttina fordismen raharegimissä, joka toimi työvoiman hierarkkisen eriyttämisen ja komennon välineenä: rahansa ”omaan taloonsa” turvaan saaneille valkoisille enemmistötyöläisille fordismen aikainen inflaatio ei ollut ongelma, sen sijaan vuokralla asuvat mustat joutuivat kärsimään jatkuvasta asumiskustannusten noususta inflaation myötä. Näin raha toimi keinona asettaa eri ryhmien konkreettiset intressit toisiaan vastaan.

Amerikkalaisen asuntopolitiikan vaikutus on näkynyt Suomessa monin tavoin. Suorimmin se välittyi epäilemättä 1950–60-luvuilla, kun muun Länsi-Euroopan tavoin Suomesta kutsuttiin joukoittain arkkitehtejä, insinöörejä ja kaupunkisuunnittelijoita ASLA/Fulbright-stipendeillä tutustumaan amerikkalaisiin yliopistoihin ja yrityksiin. Suomessa valtio alkoi oikeastaan harjoittaa asuntopolitiikkaa vasta toisen maailmansodan jälkeen. Taustalla oli evakkojen ja rintamalta kotiutettujen sotilaiden asuttamisen tarve. Vuonna 1949 perustettiin Asuntorakennustuotannon valtuuskunta (ARAVA), jonka tarkoituksena oli myöntää matalakorkoisia lainoja asuntotuotantoon. Vaikka erityisesti 1970-luvulla asuntopolitiikassa painottuikin suhteellisesti enemmän vuokra-asuntojen tuotanto, tuo kausi jäi hyvin lyhyeksi ja lähinnä nopeaksi välivaiheeksi omistusasumista suosivassa ja vahvasti markkinaperustaisessa asuntopolitiikassa. Jos Yhdysvalloissa omistusasumista edisti voimakkaasti nimenomaan liittovaltio, Anneli Junton (1990) mukaan Suomessa valtio on pikemminkin vetäytynyt asuntopolitiikan näyttämöltä ja jättänyt rakentamisen makropoliittisen organisoimisen pankeille. Juuri pankeilla on ollut keskeinen merkitys asuntorakentamisen kääntämisessä omistusvaltaiseen suuntaan. Suomessa valtion ja pankkien ero on tosin ollut usein varsin hankala hahmottaa

(esimerkiksi Suomen pääministerieistä ja presidenteistä miltei jokainen on työskennellyt suurissa liikepankeissa).

Asuntosäästämisellä ja asunnon omistamisella on Suomessakin ollut ”moraalinen” eli työvoiman kurinpitoon liittyvä merkityksensä hyvin samalla tavoin kuin Yhdysvalloissa. Oman kodin omistamisen ja niskassa olevan asuntolainan on arveltu tekevän työläisestä vastuullisen yksilön, joka ottaa kantaakseen osan kansakunnan eli sen yritysten kilpailukyvyyn kehittämisestä. Kuten Väestöliiton Kauko Sipponen kirjoitti vuonna 1954: ”Yhteiskunnan hyvinvointi riippuu sen kyvystä kasvattaa itsenäisiä ja omatoimisia persoonallisuuksia. Näitä ominaisuuksia kehittää erityisen suuressa määrässä pyrkimys oman asunnon, kulutusomaisuuden tärkeimmän lajin hankkimiseen” (sit. Hankonen 1994: 365). Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana omistusasuminen yleistyikin selkeästi tämän politiikan tuloksena. Vuonna 1950 vakinaisesti asutuista asunnoista 56 prosenttia oli omistusasuntoja, mutta vuonna 1960 jo 61 prosenttia. Tämän jälkeen osuus pysyi tasaisena 1980-luvun alkupuolelle asti, jolloin se kääntyi jälleen nousuun ja oli vuonna 1988 jo 72 prosenttia (Junto 1990: 319). Sen jälkeen osuus on pysynyt suunnilleen 70 prosentissa.

ASUNTOLAINOITUS JA SEN

VAIKUTUKSET FORDISMIN KRIISIIN

JÄLKEEN

Entä nyt kun kukaan ei enää halua palkata vakituista työntekijää vaan ketjuttaa määräaikaisia työsuhteita tai käyttää vuokratyöntekijöitä? Eikö työntekijöiden liiallinen paikallaan pysyminen ole vain rajoite taloudelle? Omistusasuminen on aina ollut laajempaa pienillä teollisuuspaikkakunnilla kuin suurissa kaupungeissa, jotka ovat tieto- ja palvelutalouden keskuksia.

Helsingissä omistusasumisen osuus kohosi vuonna 1990 55 prosenttiin (vuokra-asuntoja 38 prosenttia), mutta laman jälkeen osuus on kääntynyt laskuun. Vuoden 2012 lopussa Helsingin asuntokannasta omistusasuntoja oli 44 prosenttia ja vuokra-asuntoja 44,7 prosenttia (Helsingin kaupungin tietokeskus 2013).

Jos fordismen asuntopolitiikka oli luonteeltaan ”kuria”, jossa keskeistä oli tarjota työläiselle epäsuoran palkan lisäksi mahdollisuus omaan kapinahenkeä suitsivaan, hygieenisesti järjestettyyn asuntoon, uusliberaali asuntopolitiikka on luonteeltaan pikemminkin jotain sellaista, mitä Foucault kutsui turvallisuuden tekniikoiksi (Foucault 2010). Kyse on juuri yritteliään, tietyllä tavoin taloudellisesti rationaalisen subjektin luomisesta. Enää ei rajata ruumiin liikkeitä suljetussa tilassa vaan pyritään vaikuttamaan ruumiin ja aivojen yleisiin taipumuksiin sillä tavoin, että ei-toivotun toiminnan tilastollinen todennäköisyys vähenee. Työläiset eivät saa karata työmarkkinoilta, downshiftata liikaa tai liian suuressa mittakaavassa, vaikka kaikkea pakoa ei voidakaan estää. Uusliberaali työvoimapolitiikka perustuu siten ”kannustinten”, insentiivien tarjoamiseen: asuntolaina ja omistusasunto tarjoavat mahdollisuuden vaurastua, ja siksi työntekijän kannattaa sitoutua kapitalismiin, jos hän haluaa maksimoida oman etunsa. Samalla valtiot eivät enää pyri ohjaamaan yhtä suoraviivaisesti kuin aiemmin, minkälaisessa asunnossa työläiset asuvat: asunnon saa valita vapaasti, kunhan *ottaa itse huolehtiaakseen sen arvon tulevasta kehityksestä*.

1970–1980-lukujen vaihteessa niin sanotussa uusliberaalissa käänteessä keskeistä oli juuri omistajuuden tuottaminen aivan toisessa mittakaavassa kuin koskaan aikaisemmin. Reagan ja Thatcher ikään kuin tarjosivat työläisille mahdollisuutta rikastua omistusasunnon arvon kohoamisen tai pörssiin sijoitettujen eläkerahojen tuottojen avulla, kun samaan aikaan ammattiyhdistykset tuhottiin ja palkkataso jäätty paikalleen. Yksityisen velan suhde käytettävissä oleviin tuloihin kasvoi Yhdysvalloissa vuodesta

1975 vuoteen 2007 noin 4,5-kertaiseksi. Kuten subprime-lainojen arvopaperistamisesta liikkeelle lähtenyt taluskriisi edeltävinä vuosina havaittiin, asuntovarallisuudella oli erityisesti Yhdysvalloissa keskeinen merkitys myös yleisen kulutuskysynnän luomisessa. Kun palkat eivät kohonneet, ei amerikkalaisten kulutustason jatkuva nousu olisi ollut mahdollista ilman asunnon kohonnutta arvoa vastaan otettuja kulutuslainoja (ns. *remortgaging*). Vuosina 2000–2008 kolmasosa globaalista kulutuksen kasvusta tapahtui kuitenkin juuri Yhdysvalloissa.

Aiemman julkisen keynesiläisyyden, jossa valtio otti velkaa rahoittaakseen lisäkulutusta, korvasi Colin Crouchin sanoin ”yksityistetty keynesiläisyys”, jossa ”sen sijaan, että valtiot olisivat ottaneet velkaa elvyttääkseen taloutta, yksilöt tekivät niin” (Crouch 2011: 114). Asuntovelan ohella varsinkin Yhdysvalloissa lisääntyivät valtavasti erilaiset luottokortit, joita alkoi olla useita jo aivan tavallisella kuluttajalla. Asuntojen rahoituksella onkin ollut keskeinen rooli 1970-luvulla alkaneessa talouden finanssivetoistumisessa. Kriisin myötä erityisen kuuluisiksi muodostuivat asuntolainoista muodostetut johdannaisarvopaperit (MBS, *mortgage-backed-securities*). Niiden luomisen taustalla oli pitkälti finanssialan halu päästä käsiksi suurten institutionaalisten sijoittajien, ennen kaikkea eläkerahastojen, pääomiin ja saada ne käyttöönsä. Eläkerahastot vaativat aiempaa suurempia tuottoja yhä suurempien sitoumustensa kattamiseen, mutta toisaalta halusivat sijoittaa ainoastaan varmoina pitämiinsä kohteisiin. Valtionvelkakirjat ovat tietenkin perinteisesti olleet tällainen varma ja vakaa sijoituskohte, mutta niiden tuotto on viime vuosikymmeninä ollut yksityisiä arvopapereita selkeästi matalampi. Finanssialan yritykset taas kehittivät MBS:t ja markkinoivat niitä institutionaalisille sijoittajille nimenomaan sen kautta, että niiden perustana oli jotain ”reaalista”, siis kiinteistöjä, joiden arvoa pidettiin vakaana ja markkinoiden romahdusta mahdottomana (aina vuoteen 2007 asti).

Arvopaperistamisen avulla pankit saattoivat myydä myöntämiään luottoja rahoituslaitoksille ja täten saada ne pois taseistaan. Rahoituslaitokset puolestaan muodostivat kimppeja erilaisista luotoista ja myivät ne edelleen eteenpäin omaisuusvakuudellisina arvopapereina (ABS, *asset-backed-securities*, joihin MBS:t lukeutuvat). Vuosina 1990–2006 omaisuusvakuudellisia arvopapereita liikkeelle laskevien rahoituslaitosten hallussa olevien asuntolainojen määrä nousi 55 miljardista dollarista 2 triljoonaan dollariin. Keskeisimpiä asuntolainoittamista edistämään pyrkivistä rahoituslaitoksista olivat puolivaltiolliset Fannie Mae ja Freddie Mac, jotka yhdessä hallitsivat noin puolta Yhdysvaltain asuntolainamarkkinoista. Niiden myymiä arvopapereita pidettiin erityisen turvallisina, ja esimerkiksi kauppataseeltaan ylijäämäisten Aasian vientimaiden tai öljynviejämäiden valtiot kasvattivat näiden puolivaltiollisten instituutioiden MBS-arvopapereiden omistuksiaan 2000-luvun alkuvuosina 231 prosenttia (656 miljardiin dollariin). Myös eurooppalaiset pankit ostivat niitä sadoilla miljardoilla.

Uusien arvopaperistamistekniikoiden luomaa asuntolainoituksen kasvua markkinoitiin ”finanssitalouden demokratisaationa”. Clintonin hallinto yritti ensimmäisellä kaudellaan luoda jonkinlaista ”uutta New Dealia”, kasvattaa kysyntää ja työllisyyttä, mutta sen hävittyä kongressin ”välivaalit” linja kääntyi äkkiä jyrkästi. Nyt keskeiseksi agendaksi tuli finanssimarkkinoiden sääntelyn vapauttaminen, jotta kotitalouksien mahdollisuuksia hankkia omaisuutta ja ennen kaikkea ostaa asuntoja velaksi voitaisiin parantaa. Finanssimarkkinoiden säätelyä, kuten investointipankkien ja talletuspankkien erottamista toisistaan oli toki kierretty eri tavoin jo 1970-luvulta alkaen – erityisesti siirtämällä Yhdysvalloissa kiellettyjä toimintoja Lontooseen – mutta kun Clinton vuonna 1999 päätti kumota investointipankit ja talletuspankit erottaneen kuuluisan Glass-Steagall Actin, ei kukaan älähtänyt. Finanssimarkkinoiden vapauttamisen ajateltiin nimenomaan antavan yhä

useammille amerikkalaisille mahdollisuuden kodin ostamiseen. George W. Bushin hallinto jatkoi omistusasumista tukevalla linjalla vielä selkeämmin ja perusti muun muassa rahaston, joka pyrki subventoimaan vuosittain 40 000 vähätuloisen perheen kodinostoa.

Clintonin hallinto julisti, että se ”auttaa yhä useampia amerikkalaisia omistamaan omat kotinsa” (Panitch & Gindin 2012: 270). Yhdysvalloissa yksi Clintonin ja Bushin hallitusten keskeisistä julkilausutuista tavoitteista oli ”vähemmistöjen” omistusasumisen kasvattaminen. Omistusasuminen ja asuntolaina eivät siis enää toimineet pelkästään tietyn ”maajoorisen” keskiluokan tuottamisen välineinä, vaan tarkoituksena oli sitoa yhtäläisesti koko työvoima finanssivetoistuneeseen kapitalismiin, tuottaa yrittäjärationalista subjektiivisuutta. Vuodesta 1996 vuoteen 2004 mustien omistusasumisen osuus kasvoi 44,1 prosentista 49,1 prosenttiin ja latinoiden (*bispanic*) 42,8 prosentista 48,1 prosenttiin (lähde U.S. Census Bureau: Homeownership Rates by Race and Ethnicity of Householder). Samaan aikaan valkoisten omistusasuminen kasvoi ”vain” 69,1 prosentista 72,8 prosenttiin.

Vaikka ”etniset” erot omistusasumisen osuudessa supistuivat hieman, omistusasuminen ei tosiasiaa enää, varsinkaan mustille tai latinotaustaisille, toiminut samalla tavalla varallisuuden muodostamisen välineenä kuin se oli toiminut valkoiselle keskiluokalle fordismin aikana. Jo 2000-luvun nousukauden ja kiinteistöbuumin aikana mustat joutuivat järjestelmällisesti ottamaan lainaa huonomilla ehdoilla tulotasosta eli maksukyvyistä riippumatta kuin valkoiset (mustaa, erityisesti tietenkin mustaa yksinhuoltajaäitiä pidettiin aina ”subprime”-asiakkaana). Jo vuonna 2000, buumin alkuvaiheessa lainansa ehtoja uusivilla mustilla kotitalouksilla oli viisinkertainen riski joutua subprime-markkinoille eli saada lainaa vain subprime-ehdoilla *tulotasosta riippumatta* (US Department of Housing and Urban Development & US Department of Treasury 2000: 47–48).

Samaan aikaan asuinalueiden segregaatio jatkui ja asuntojen arvo ei noussut mustien asuinalueilla samalla tavalla kuin valkoisten. Vuonna 2001 Brookings Institutun tutkimuksessa arvioitiin, että mustien asuinalueilla asuntojen arvot olivat noin 18 prosenttia matalampia kuin vastaavilla valkoisten asuinalueilla. Seurauksena vuonna 2007 mustien kotitalouksien keskimääräinen varallisuus oli 63 060 dollaria, kun valkoisten oli 244 000 dollaria (Burd-Sharps & Rasch 2015: 11). Mustien kotitalouksien varallisuudesta huomattavasti suurempi osa on kiinni nimenomaan asunnossa. Kriisin ja asuntohintojen romahtamisen myötä hinnat laskivat erityisen voimakkaasti mustien asuinalueilla, ja kriisin ensimmäisinä vuosina mustien omaisuuden arvon arvioitiin laskeneen 50 prosentilla, kun samaan aikaan valkoisten omaisuuden arvo putosi 16 prosentilla (Brown 2012).

1970-luvun lopulta alkaen asunnon omistamisen ja varallisuuserojen kehityksen suhteessa on tapahtunut olennainen muutos. Samaan aikaan kun omistusasumisen osuus on jatkanut kasvuaan, varallisuuserot ovat kääntyneet nousuun niin Yhdysvalloissa kuin myöhemmin muissa maissa. (Suomessa varallisuuserot kääntyivät kasvuun 1990-luvun laman jälkeen.) Jos vielä 1980-luvun puolivälissä vähävaraisin 90 prosenttia omisti noin 35 prosenttia kaikesta omaisuudesta, vuoteen 2012 mennessä osuus oli supistunut 23 prosenttiin (Saez & Zucman 2016: 523). Kaikkein rikkaimpien rikastumisen syynä on ollut pitkälti finanssivarallisuuden kasvu, mutta vähiten omistavan 90 prosentin omaisuuden kehityksessä asuntovarallisuudella on ollut keskeinen rooli. Yhdysvalloissa köyhimmällä 50 prosentilla ei ole nettovarallisuutta käytännössä lainkaan, joten niin sanotuksi keskikluokaksi kutsutaan vähiten omistavia 50–90 prosenttia. Asunnonomistajuuden lisääntymisestä huolimatta heidän osuutensa kokonaisvarallisuudesta on nykyisin Saezin ja Zucmanin mukaan suunnilleen yhtä suuri kuin vuonna 1945. Osuuden supistuminen 1980-luvulta alkaen johtuu suurelta osin nettoasuntovaral-

lisuuden supistumisesta sen vuoksi, että vaikka asuntojen hinnat ovat nousseet, velan koko suhteessa asunnon hintaan (ja toki myös käytävissä oleviin tuloihin) on noussut voimakkaasti. Kotitalouksien kokonaisvelka oli vielä 1980-luvun puolivälissä 75 prosenttia BKT:sta, mutta oli vuoteen 2009 mennessä noussut 135 prosenttiin (Saez & Zucman 2016: 555). Talouskriisin seurauksena juuri vähiten omistavan 90 prosentin varallisuus supistui kaikkein eniten asuntojen hintojen romahtaessa. Vuosina 2009–2012 rikkaimman 0,1 prosentin varallisuus kasvoi 7,9 prosenttia vuodessa, kun taas vähiten omistavan 90 prosentin varallisuus supistui 0,6 prosenttia vuodessa. Vuonna 2012 heidän keskimääräinen varallisuutensa ei ollut lainkaan suurempi kuin vuonna 1986.

Vastaava kehitys on tapahtunut käytännössä kaikissa OECD-maissa, joiden asuntopolitiikka on 1900-luvun aikana perustunut omistusasumisen tukemiseen, kuten Espanjassa, Isossa-Britanniassa ja Hollannissa. Ainoastaan Saksa, Ruotsi ja Sveitsi, joissa varsinaista asuntolaina- ja omistusasumisjärjestelmää ei ole koskaan ollut, muodostavat poikkeuksen. Suomessa vastaava ilmiö on nähty erityisesti pääkaupunkiseudulla, jossa asuntojen hinnat ovat 1990-luvun lopulta asti kasvaneet räjähdysmäisesti. Pääkaupunkiseudulla asuntoja on myös ostettu jatkuvasti yhä velkavetoisemmin. 2000-luvun asuntomarkkinoiden uusi piirre on ollut laina-aikojen selkeä pidentyminen, mikä on pienentänyt kuukausittaisia lyhennyseriä ja siten helpottanut keskituloisten asunnon ostamista hintojen kohotessakin, mutta samalla kasvattanut kokonaiskorkomenoja sekä epäilemättä myös ruokkinut hintojen nousua.

Vaikka omistusasumisen osuus Helsingissä ja pääkaupunkiseudulla on jopa hieman vähentynyt, asuntoja ostaneiden velkataakka on kuitenkin selkeästi kasvanut. Vuodesta 2002 vuoteen 2012 helsinkiläisten asuntokuntien kokonaisvelkamäärä kasvoi 146 prosenttia. Vantaalla kasvu oli 141 prosenttia ja Espoossa 137 prosenttia. Koko maassa kasvua oli 122 prosenttia (Vantaan kaupun-

ki 2014). Velkaantuminen on ollut erityisesti pääkaupunkiseudulla selvästi tulojen kasvua nopeampaa. Tilastokeskuksen tietojen mukaan pääkaupunkiseudulla asuntovelallisten asuntokuntien velkaantumisaste (eli velan suhde vuosittaisiin tuloihin) oli 153 vuonna 2002, kun vuonna 2012 se oli jo 231 (Tilastokeskus 2012)! Vuonna 2014 velkaantumisaste oli 233 (mutta luvut eivät ole suoraan vertailukelpoisia, koska velkojen ilmoittamistapa on muuttunut).

Ehkä vielä suoremmin velkaantumista helpottavien finanssitalouden uudistusten vaikutuksesta asuntomarkkinoihin kertoo se, että lainan koko suhteessa asuntojen hintoihin on pääkaupunkiseudulla kasvanut 2,3-kertaiseksi vuodesta 1999 vuoteen 2012 (Kivistö 2012). Samalla lainan reaalikoko on kasvanut 2,7-kertaiseksi. Kun asuntojen hinnat ovat nousseet huomattavan paljon suhteessa tulotasoon, on kysyntää siis luotu lisävelalla. Asunnonostajat ovat olleet valmiita ottamaan suuriakin velkoja juuri sen ansiosta, että ovat uskoneet asuntojen hintojen voivan nousta edelleen niin, että he voivat myöhemmin myydä asunnon ostohintaa selvästi korkeammalla hinnalla eikä korkomenoilla ole mitään väliä. Vuodesta 1994 lähtien varallisuuserot ovat kuitenkin myös Suomessa kääntyneet nousuun eikä asunnon omistamisella enää ole ollut vastaavaa varallisuuseroja tasoittavaa vaikutusta kuten aikaisemmin.

LOPUKSI

Asuntolainalla on ollut 1800-luvulta alkaen keskeinen asema kapitalististen valtioiden työvoimapolitiikassa. Samalla se on ainakin fordismen aikana toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä tarjonnut työläisille mahdollisuuden saavuttaa varallisuutta ja sen kautta tiettyä itsenäisyyttä suhteessa työmarkkinoihin. Fordismen kriisin jälkeen asuntolainoituksen asema rahoitusjärjestelmän kokonaisuudessa sekä työvoiman ohjaamispyrkimyksissä on jopa korostunut, mutta sen toiminta on muut-

tunut. Erityisesti Yhdysvalloissa vuoden 2007 kriisin aikana kotitalouksien asuntovarallisuus on romahtanut, kaikkein voimakkaimmin pienituloisissa kotitalouksissa. Muutenkaan 1980-luvulta alkaen asunnon omistaminen ei enää ole tasoittanut varallisuuseroja yhtä selkeästi kuin aikaisemmin juuri siksi, että lainan koko suhteessa asunnon arvoon on kohonnut. Finanssimarkkinoiden ja asuntolainoituksen ympärille muodostunut rahajärjestelmä ei myöskään ole onnistunut vakauttamaan globaalia kapitalismia samalla tavoin kuin fordistinen regulaatiomuoto, minkä seurauksena kriisit ovat 1970-luvun puolivälistä alkaen olleet toistuvia. Kiinteistömarkkinoilla oli tosiasiaa keskeinen merkitys jo vuoden 1973 kriisin käynnistymisessä samalla tavoin kuin vuonna 2006–7, kuten David Harvey on korostanut (Harvey 2010). Olen pyrkinyt osoittamaan, että asuntolainoituksen merkitys ei ole sattumanvaraista nimenomaan siksi, että sillä on ollut keskeinen merkitys uusliberaalille, patrimonialiselle yhteiskuntasopimukselle ja siten nykykapitalismin yrityksille hallita työvoimaa ja taata työvoiman saatavuus. Asuntolainoituksen merkitystä ei siis voida ymmärtää, mikäli sitä tarkastellaan ainoastaan asuntopolitiikan tai asuntohyödykkeiden kierron näkökulmasta eikä pääoman ja elävän työn välisen valtasuhteen näkökulmasta.

Varallisuusvaikutusten ohella olen pyrkinyt finanssimarkkinoiden rationaalisuutta koskevien tutkimusten avulla hahmottamaan sitä, minkälaisia asuntovelan subjektiiviset tai mikropoliittiset vaikutukset ovat. Esimerkiksi Donald Trumpin vaalivoiton keskeisiin syihin on saatanut hyvinkin kuulua se, että hänen lupauksensa helpottaa finanssimarkkinoiden sääntelyä on tosiasiaa vedonnut myös varakkaisiin kotitalouksiin, jotka odottavat sen kiihdyttävän myös asuntomarkkinoita. Samalla velallisuus tuottaa mimeettistä käyttäytymistä sanan negatiivisessa mielessä, pyrkimyksenä seurata ainoastaan yleistä mielipidettä tilanteessa, jossa tulevaisuus on perustavanlaatuisesti epävarma. Velallisuus ja asunnon keskeisyys tulevan elämän mahdollisuuksien kannalta aiheuttavat ny-

kyisissä yhteiskunnallisissa oloissa myös tarvetta ”suojella” sosiaalista ympäristöä sillä tavoin, ettei asunnon arvo laske. Siksi juuri asumisen ja sen rahoituksen järjestämisellä on nykyisin

myös olennainen mikropoliittinen merkitys: se vaikuttaa hyvin ratkaisevasti siihen, millä tavoin ylipäättään elämme ja suhtaudumme ympäristöömme.

VIITTEET

1. Omistusasumista suosivan politiikan puuttuminen Saksassa liittyy kiinteästi siihen, että Saksassa ei myöskään ole koskaan ollut varsinaista fordismia, siis kapitalismin säätelymuotoa jossa efektiivinen kysyntä olisi pyritty jakamaan tuottavuushyötynä työläisille tietyn

- kansallisvaltion kehyksessä, ja jossa asunnon omistamisen tuoma varallisuus olisi muodostanut ”epäsuoran palkanosan”. Sen sijaan Saksan talous on aina ollut riippuvaista ulkomaisesta kysynnästä.
2. United States, Bureau of the Census: Historical Statistics of the United States, colonial times to 1970, http://primo.lib.umn.edu/primo_library/libweb/action/

KIRJALLISUUS

- Aglietta, Michel (1997): *Régulation et crises du capitalisme*. Odile Jacob, Paris.
- Aglietta, Michel & André Orléan (2002): *La monnaie entre violence et confiance*, Odile Jacob, Paris.
- Bengs, Christer (2015): *The housing regime of Sweden: concurrent challenges*, Aalto University Publication Series, Science + Technology 14/2015.
- Benjamin, Walter (2014): ”Luokkatietoisuudesta”, teoksessa *Keskuspuisto*, Tutkijaliitto, Helsinki.
- Brown, Dorothy (2012): ”How Home Ownership Keeps Blacks Poorer than Whites”, *Forbes* 10.12.2012.
- Boutang, Yann Moulier (1999): *De l’esclavage au salariat*, Presses Universitaires de France, Paris.
- Burd-Sharps, Sarah & Rasch, Rebecca (2015): ”Impact of the US Housing Crisis on the Racial Wealth Gap Across Generations”, Social Science Research Council, June 2015.
- Crouch, Colin (2011): *The Strange Non-Death of Neoliberalism*, Polity Press, Cambridge.
- Dardot, Pierre & Laval, Christian (2009): *La nouvelle raison du monde. Essai sur la société néolibérale*, La Découverte, Paris.
- Engels, Friedrich (1979/1872): ”Asuntokysymyksestä”, *Marx & Engels Valitut teokset kuudessa osassa*, osa 5, Edistys, Moskova.
- Foucault, Michel (2004/1979): *Naissance de la biopolitique. Cours au Collège de France 1978–79*, Gallimard/Seuil, Paris.
- Foucault, Michel (2010/1977–78): *Turvallisuus, alue, väestö. Luennot Collège de France 1977–78*, suom. Antti Paakkari, Tutkijaliitto, Helsinki.

- Foucault, Michel (2013/1972–73): *La société punitive. Cours au Collège de France 1972–73*, Gallimard/Seuil, Paris.
- Fox Piven, Francis & Cloward, Richard (1971): *Regulating the Poor. The Functions of Public Welfare*, Pantheon Books, New York.
- Galbraith, James, Giovannoni, Olivier & Russo, Ann J. (2007): ”The Fed’s Real Reaction Function. Monetary Policy, Inflation, Unemployment, Inequality—and Presidential Politics”, The Levy Economics Institute Working Papers n. 511, August 2007.
- Girard, René (2004): *Väkivalta ja pyhä*, suom. Olli Sini-vaara, Tutkijaliitto, Helsinki.
- Graziani, Augusto (1996): *La teoria del circuito monetario*, Jaca Book, Milano.
- Graziani, Augusto (2003): *The Monetary Theory of Production*, Cambridge UP, Cambridge.
- Grippner, Kreta (2011): *Capitalizing on Crisis. The Political Origins of the Rise of Finance*, Harvard University Press, Cambridge (Mass.).
- Hankonen, Johanna (1994): *Lähiöt ja teokkuuden yhteiskunta*, Otatieto/Gaudeamus, Tampere.
- Harvey, David (2010): *The Enigma of Capital*, Verso, London.
- Helsingin kaupungin tietokeskus (2013): Asuminen Helsingissä tilastojen valossa 1990–2012. Helsingin kaupungin tietokeskus, tilastoja 2013: 39.
- Hirsch, Fred & Goldthorpe, John H. (1978): *The Political Economy of Inflation*, Harvard UP, Cambridge (Mass.).
- Hobbes, Thomas (1999): *Leviathan*, suometanut Tuomo Aho, Vastapaino, Tampere.
- Ingham, Geoffrey (2004): *The Nature of Money*, Polity Press, Cambridge.

- Jackson, Kenneth T. (1985): *Crabgrass frontier: the suburbanization of the United States*, Oxford UP, New York.
- Junto, Anneli (1990): *Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopolitiikkaan*, Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Keynes, John Maynard (1973/1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money. The Collected Writings of John Maynard Keynes, vol. 7*. MacMillan, London.
- Kivistö, Jarkko (2012): ”Suomen asuntohintakehitys ja siihen vaikuttavat tekijät”, BoF Online 4:2012, Suomen pankki, rahapolitiikka- ja tutkimusosasto, <http://www.suomenpankki.fi/pdf/170020.pdf>
- Krippner, Greta (2011): *Capitalizing on Crisis. The Political Origins of the Rise of Finance*, Harvard.
- Laakso, Seppo & Loikkanen Heikki (2004): *Kaupunkitalous*, Gaudeamus, Helsinki.
- Lazzarato, Maurizio (2014): *Velkaantunut ihminen*, suom. Anna Tuomikoski, Tutkijaliitto, Helsinki.
- Lopez, Isidro & Rodriguez, Emmanuel (2010): *Fin de ciclo. Financiarización, territorio y sociedad de propietarios en la onda larga del capitalismo hispano (1959-2010)*, Traficantes de Suenos, Madrid.
- Marazzi, Christian (1977): ”Money in the World Crisis. New Basis of Capitalist Power”, Zerowork.
- Marazzi, Christian (1978): ”Alcune proposte per un lavoro su ’moneta e composizione di classe”, *Primo Maggio*, quaderno n. 2, 75–80.
- Marazzi, Christian (1999): *E il denaro va*, Bollati Borinighieri, Torino.
- Marazzi, Christian (2006): *Pääoma ja kieli*, suom. Riitta Kyllönen, Tutkijaliitto, Helsinki.
- Marazzi, Christian (2014): ”La nemesi storica del capitale”, intervista a Christian Marazzi, di Gigi Roggero, <http://commonware.org>
- Marazzi, Christian (2015): *Finanssikapitalismin väkivalta*, Tutkijaliitto, Helsinki.
- Margo, Robert (2005): ”Historical Perspectives on Racial Economic Differences: A Summary of Recent Research”, National Bureau of Economic Research, Research Summary Winter 2005, <http://www.nber.org/reporter/winter05/margo.html>
- Marx, Karl (1976/1894): *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua, 3 osa. Kapitalistisen tuotannon kokonaisprosessi*, Edistys, Moskova.
- Marx, Karl (1986/1857-58): *Vuosien 1857-58 taloudelliset käsikirjoitukset* (”Grundrisse”), suom. Antero Tiusanen, Edistys, Moskova.
- Negri, Antonio (1998): *Marx oltre Marx*, Manifestolibri, Roma.
- Orlén, André (1988): ”Money and Mimetic Speculation”, teoksessa Paul Dumouchel (toim.), *Violence and Truth. On the Work of René Girard*, The Athlone Press, London, 101–112.
- Orlean, André (1999): *Le pouvoir de la finance*, Odile Jacob, Paris.
- Orlean (2011): *L’empire de la valeur. Refonder l’économie*. Seuil, Paris.
- O’Connor, James (1973): *Fiscal Crisis of the State*, St. Martin’s Press, New York.
- Panitch, Leo & Gindin, Sam (2012): *The Making of Global Capitalism: the Political Economy of American Empire*, Verso, London.
- Roediger, David (2000): *Wages of Whiteness: Race and the Making of American Working Class*, Verso, London.
- Rowthorn, Robert (1977): ”Conflict, Inflation and Money”, *Cambridge Journal of Economics* 1977:1, 215–239.
- Saarikangas, Kirsi (2002): *Asunnon muodonmuutoksia. Puhutauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*, SKS, Helsinki.
- Saez, Emmanuel & Zucman, Gabriel (2016): ”Wealth Inequality in the United States since 1913: Evidence from Capitalized Income Tax Data”, *The Quarterly Journal of Economics*, 131:2, Toukokuu 2016.
- Schmitt, Bernard (1966): *Monnaie, salaires et profits*, Presses universitaires de France, Paris.
- Schumpeter, Joseph Alois (1964/1912): *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. Eine Untersuchung über Unternehmergewinn, Kapital, Kredit, Zins und den Konjunkturzyklus*, Duncker & Humblot, Berlin.
- Tafari, Manfredo & Dal Co, Francesco (1976): *Modern Architecture 1*, Electra/Rizzoli, New York.
- Tilastokeskus (2012): *Velkaantumistilasto 2012*, http://www.stat.fi/til/velk/2012/velk_2012_2014-01-23_fi.pdf
- Tilastokeskus (2012).
- US Department of Housing and Urban Development & US Department of Treasury (2000): *Curbing Predatory Home Mortgage Lending*.
- Vantaan kaupunki (2014): ”Velkaantuneisuus Vantaalla ja muissa suurissa kaupungeissa sekä seudun kehyskunnissa”, Vantaan kaupunki.
- Tilastokatsaus 5:2014, http://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawww-structure/97830_tk5_2014.pdf